

Praktijkgericht onderzoek
'Schrijven op school'
Schriftelijke onderbouwing

Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, opleiding Ergotherapie
Sabine Elsjan (520628), Lieke Pross (522584) en Carlijn van Uum (528403)
Docentbegeleider: MSc. Margot Barry

Dienst Openbare Scholen (opdrachtgever)
MSc. Floor van Wieringen

University of Curaçao, dr. Moises da Costa Gomez
Begeleider: Dr. Odette van Brummen – Girigori

Willemstad, Nijmegen 30-01-2017

Voorwoord

Voor u ligt de schriftelijke onderbouwing van het praktijkgericht onderzoek 'Schrijven op School!'. Dit onderzoek is uitgevoerd op vijf basisscholen welke zijn aangesloten bij het project 'Skol Salú' van Dienst Openbare Scholen op Curaçao.

In hoofdstuk 1 wordt de aanpak van het onderzoek beschreven. In hoofdstuk 2 volgt de onderbouwing voor de gekozen methode. De onderbouwing van de resultaten van het onderzoek zijn weergegeven in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 wordt onderbouwd hoe er naar literatuur is gezocht middels een zoekschema. In hoofdstuk 5 worden enkele dilemma's toegelicht die de aspirant-onderzoekers hebben ervaren. Hierna volgt in hoofdstuk 6 de manier waarop nazorg is geboden en hoe aan de implementatie van het product is gewerkt. In hoofdstuk 7 volgt een terugblik op de communicatie, inhoud en samenwerking van dit onderzoek. Tot slot worden de literatuurlijst en bijlagen weergegeven.

Inhoud

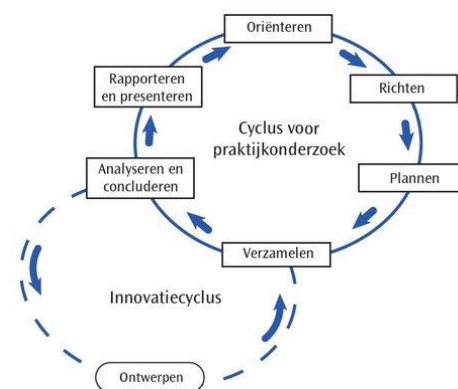
1. Aanpak	5
1.1 Aanleiding	5
1.1.1 Probleemstelling	6
1.1.2 Doelstelling	6
1.1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen	7
2. Methode	9
2.1 Afweging onderzoeksmethode	9
2.2 Participatief actieonderzoek	9
2.3 Deelnemers	10
2.4 Benaderingswijze	10
2.5 Introductiebijeenkomst	11
2.6 Dataverzameling	11
2.6.1 Participerend bezoek	12
2.6.2 Vragenlijst	13
2.6.3 Groepsbijeenkomsten	15
2.7 Data-analyse	16
2.7.1 Participerend bezoek	16
2.7.2 Vragenlijst	17
2.7.3 Groepsbijeenkomsten	17
3. Presentatie van de resultaten	18
3.1 Cyclische proces PAO	18
3.2 Participerend bezoek	18
3.3 Vragenlijst	18
3.4 Groepsbijeenkomst	19
4. Zoeken en beoordeling van literatuur	20
5. Omgaan met dilemma's	21
5.1 Participerend bezoek	21
5.2 Vragenlijst	21
5.3 Groepsbijeenkomsten	22
6. Nazorg en implementatie	24
6.1 Werkmap	24
6.2 Productpresentatie	24

7. Terugblik/reflectie op het praktijkgericht onderzoek	27
7.1 Communicatie	27
7.2 Planning	28
7.3 Terugblik/reflectie op de inhoud	29
7.3.1. Handelen	29
7.3.2 Terugblikken op het handelen.....	29
7.3.3 Bewustwording essentiële aspecten	29
7.3.4. Formuleren van alternatieven	29
7.3.5 Uitproberen.....	29
7.4 Terugblik/reflectie op de samenwerking	30
7.4.1 Handelen	30
7.4.2. Terugblikken op het handelen.....	30
7.4.3. Bewustwording essentiële aspecten	30
7.4.4. Alternatieven	30
7.4.5. Uitproberen.....	30
8. Bronnen.....	31
9. Bijlagen	35
9.1. Bijlage 1: Probleemboom	35
9.2. Bijlage 2: 5xW+H	36
9.3. Bijlage 3: Operationalisering probleem-doel en vraagstelling	37
9.4. Bijlage 4: Informatiebrief	41
9.5. Bijlage 5: Informed consent.....	42
9.6. Bijlage 6: Dataverzamelingstechnieken.....	43
9.7. Bijlage 7: Observatieschema + toelichting.....	51
9.8. Bijlage 8: Vragenlijst	58
9.9. Bijlage 9: Zoekschema.....	64
9.10. Bijlage 10: Krantenartikelen	68
9.11. Bijlage 11: Afsprakenlijst aspirant-onderzoekers	70
9.12. Bijlage 12: Afsprakenlijst docentbegeleider	71
9.13. Bijlage 13: Feedback opdrachtgever	72
9.14. Bijlage 14: Feedback begeleider UoC	75

1. Aanpak

1.1 Aanleiding

In opdracht van Dienst Openbare Scholen (D.O.S.) is er middels de Korte Observatie Ergotherapie Kleuters (KOEK) (Hartingsveldt, Cup & Corstens-Mignot, 2006/2010) in kaart gebracht in hoeverre de vijfjarige kleuters uit groep 2 op vijf basisscholen de voorbereidende schrijfvaardigheden beheersen. Hieruit is gebleken dat de kleuters van vijf jaar uit groep 2 van de vijf betrokken basisscholen de voorbereidende schrijfvaardigheden niet voldoende beheersen (Boeijen & Jurriëns, 2016). De resultaten van dat onderzoek zijn gepresenteerd aan een brede groep belanghebbenden en hieruit is naar voren gekomen dat een vervolgonderzoek wenselijk was. Na overleg met de opdrachtgever, D.O.S., is er besloten om vervolgonderzoek te doen en dit onderzoek te richten op het niveau van de klas/groep. Het is namelijk niet duidelijk waarom de betreffende kleuters de voorbereidende schrijfvaardigheden niet voldoende beheersen. Dit kan zowel aan de omstandigheden van de kleuters liggen (individueel niveau), als aan het onderwijs dat zij krijgen (klas/groepsniveau). In onderstaande paragrafen wordt het proces weergegeven hoe tot de definitieve probleemdoel- en vraagstelling is gekomen, waarin bovenstaande aspecten zijn meegenomen. In dit proces is er systematisch te werk gegaan, waarbij gebruik is gemaakt van de cyclus en kernactiviteiten van praktijkonderzoek welke beschreven staan in het boek 'Praktijkonderzoek in zorg en welzijn' (Figuur 1) (Donk & Lanen, 2013). Deze cyclus is gebruikt om op een stapsgewijze manier antwoord te krijgen op de vragen.

Figuur 1: Cyclus voor kernactiviteiten voor praktijkgericht onderzoek (Donk & Lanen, 2013).

Om het praktijkprobleem beter te verkennen hebben de aspirant-onderzoekers een mindmap en een probleemboom gemaakt. Het doel hiervan was beter zicht krijgen op de deelaspecten die van invloed zijn op het ervaren praktijkprobleem (Donk & Lanen, 2013). Deze mindmap en probleemboom hebben een beeld gegeven van de voorkennis en veronderstellingen van de aspirant-onderzoekers (Bijlage 1: Probleemboom). Daarnaast is literatuur bestudeerd tijdens de oriëntatiefase, hierbij is er breed gezocht om gaandeweg beter zicht te krijgen op het praktijkprobleem (Donk & Lanen, 2013). Er is literatuur gezocht over de volgende onderwerpen: Skol Salú, Dienst Openbare Scholen, Model of Support, Korte Observatie Ergotherapie Kleuters (KOEK), schrijven en schrijffases, papier- en pentaken, schrijfmotorische problemen, (funderend) onderwijs op Curaçao, drop-outs Curaçao, ontwikkelingsniveaus kleuters, schrijfmethodes in Nederland, meetinstrumenten voor het opsporen van schrijfproblemen, meetinstrumenten om de kennis van leerkrachten te meten op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs en over professionalisering van leerkrachten.

Vervolgens zijn de probleem-, doel- en vraagstelling opgesteld. Dit is in samenspraak gedaan met de opdrachtgever en aangepast aan feedback van de opdrachtgever en onderwijsfunctionaris (D.O.S.), begeleider vanuit de Universiteit of Curaçao (UoC) en docentbegeleider. Tevens zijn de probleem-, doel- en vraagstelling voorgelegd aan de leerkrachten¹ van groep 2. Het onderzoek richtte zich namelijk op hen en zij maakten het grootste deel uit van de onderzoekspopulatie. Vandaar was het belangrijk dat zij zich in de probleem-, doel- en vraagstelling konden vinden. Dit is nagegaan tijdens de informatiebijeenkomst. Bij het formuleren van de probleem-, doel- en vraagstelling is er rekening gehouden met de cultuur op Curaçao. In gesprek met ervaringsdeskundige van de Curaçaose cultuur kwam naar voren dat de mensen op Curaçao minder direct zijn dan in Nederland.

¹ De leerkrachten van groep 2, van de vijf onderzochte basisscholen van D.O.S. op Curaçao, welke aangesloten zijn bij het project Skol Salú. Hierna te noemen de leerkrachten van groep 2.

Er werd duidelijk aangegeven dat er voorkomen moest worden dat de leerkrachten het idee kregen dat hun werkwijze(n) niet goed was/waren. Dit was ook een punt wat de aspirant-onderzoekers wilden voorkomen, de werkwijze van de leerkrachten was namelijk aan het begin van dit onderzoek voor hen nog niet helemaal duidelijk.

1.1.1 Probleemstelling

Om tot een definitieve beschrijving van het praktijkprobleem te komen, is er gebruik gemaakt van de 5xW+H-methode van Migchelbrink (2008) (Bijlage 2: 5xW+H-methode). De volgende vragen worden hiermee beantwoord:

- Wat is het probleem?
- Wie heeft te kampen met het probleem?
- Wanneer treedt het probleem op?
- Waarom is het een probleem?
- Waar doet het probleem zich voor?
- Hoe is het probleem ontstaan? (Donk & Lanen, 2013)

Er is gekozen voor deze methode, omdat het praktijkprobleem middels de zes vragen helder kon worden beschreven. Daarnaast dienen de vragen als hulpmiddel voor de probleemverkenning en probleemdiagnose (Migchelbrink, 2008). Middels de zes vragen is een globale probleembeschrijving geformuleerd zodat er vervolgens een probleemstelling kon worden beschreven. Zodra de aspirant-onderzoekers erachter kwamen dat er op 1 van de zes vragen onvoldoende informatie was om een helder antwoord te kunnen geven is er tijdens de oriëntatiefase verder gezocht in de literatuur. Tevens is er informatie over de context opgevraagd bij de opdrachtgever zodat er verdieping over het onderwerp en het probleem kon worden bereikt. Daarnaast werd het probleem door middel van de vragen ook afgebakend doordat de vragen zorgden voor richting en structuur in de probleemstelling. Hierdoor werd het probleem niet 'te breed' opgevat. Vervolgens is een concept probleemstelling geformuleerd welke voorzien werd van feedback door critical friends (andere aspirant-onderzoekers) (Donk & Lanen, 2013). Deze is vervolgens aangepast door de aspirant-onderzoekers.

Dit heeft geleid tot de definitieve probleemstelling:

'Uit vorig onderzoek is gebleken dat niet alle kleuters uit de groepen 2 van de vijf onderzochte basisscholen van D.O.S. op Curaçao, welke aangesloten zijn bij het project Skol Salú, de voorbereidende schrijfvaardigheden voldoende beheersen. Deze kleuters beschikken nog niet over de juiste fijnmotorische vaardigheden en papier- en pentaken (Boeijen & Jurriëns, 2016). Het is op dit moment onduidelijk of er een behoefte is bij de leerkrachten van deze groepen 2 aan ondersteuning in hun professionele ontwikkeling omtrent het voorbereidend schrijfonderwijs, zodat zij de kleuters op dat gebied beter kunnen ondersteunen.'

Zoals eerder beschreven heeft vorig onderzoek zich gericht op het individu (de kleuters). Dit onderzoek richt zich op een mogelijke oorzaak, namelijk het klas/groepsniveau, hiermee is het onderzoek afgebakend.

1.1.2 Doelstelling

Als eerst hadden de aspirant-onderzoekers de volgende doelstelling geformuleerd:

'De professionele ontwikkeling van de leerkrachten omtrent het schrijven ondersteunen, zodat het schrijfonderwijs in groep 2 verbeterd en de basisschoolkinderen in groep 3 voldoende voorbereid zijn om te gaan leren schrijven'.

De belangrijkste feedback waarmee de aspirant-onderzoekers rekening moesten houden, was dat niet door één onderzoek in één keer de voorbereidende schrijfvaardigheden van de kleuters konden verbeteren. Deze doelstelling was veel te 'groot' en niet haalbaar, onder andere door de tijd die er voor het onderzoek was.

Daarnaast stond er een veronderstelling in deze doelstelling, die mogelijk niet juist is, namelijk dat het schrijfonderwijs verbeterd wanneer de leerkrachten worden ondersteund in hun professionele ontwikkeling op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs. Het is belangrijk om een scherp onderzoeksdoel te hebben, omdat men zo beter kan aangeven welke bijdrage men wil leveren aan het praktijkprobleem (Donk & Lanen, 2013). Tevens mochten en wilden de aspirant-onderzoekers de leerkrachten niet het idee geven dat zij het schrijfonderwijs niet op een juiste manier geven. Door middel van feedback en door de principes van de SMART-methode in het achterhoofd te houden, hebben de aspirant-onderzoekers een scherp en voldoende afgebakend onderzoeksdoel kunnen opstellen. SMART staat voor Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch en Tijdsgebonden. Door de doelstelling aan de hand van deze aspecten op te stellen wordt deze zo concreet en meetbaar mogelijk (Granse, Hartingsveldt & Kinébanian, 2012). Voor de woordkeuze is rekening gehouden met de cultuur op Curaçao waarin mensen niet echt direct naar elkaar zijn.

De definitieve doelstelling luidt:

'Het doel van dit onderzoek is achterhalen wat wenselijk is bij de leerkrachten van groep 2 qua ondersteuning vanuit ergotherapeutisch perspectief omtrent hun professionele ontwikkeling op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs en hiervoor dergelijke handvatten aanbieden'.

1.1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen

Na het opstellen van de doelstelling is de vraagstelling opgesteld. In eerste instantie was de vraagstelling te 'breed' en sloot deze niet zozeer aan op het leerproces van ergotherapie studenten. Dit kwam voornamelijk doordat er te veel werd uitgegaan van de conclusies en aanbevelingen in vorig onderzoek, namelijk dat er een eenduidige methode geïntroduceerd moest worden. Hierdoor leek de vraag meer geschikt voor pabo-studenten. Echter bleek deze conclusie getrokken te zijn naar aanleiding van observaties tijdens het bezoeken van participerende scholen en is deze conclusie niet getrokken naar aanleiding van het onderzoek en niet wetenschappelijk bevestigd. Zij bevestigden uit de resultaten dat er niet methodisch werd gewerkt. Toen is er besloten om te kijken naar hoe de leerkrachten zelf ondersteund willen worden en niet persé te kijken wat een methode voor de leerkrachten kan betekenen. Dit sluit aan bij de principes van ergotherapie, waarbij men cliëntgericht werkt en niet meteen een oplossing aandraagt (Hartingsveldt, Logister-Proost & Kinébanian, 2010). Om het onderzoek nog beter aan te laten sluiten bij ergotherapie, is ervoor gekozen om te gaan kijken of de leerkrachten ondersteund wensen te worden vanuit ergotherapeutisch perspectief en zo ja, op welke wijze? Dit heeft geleid tot de volgende definitieve vraagstelling:

'Wensen de leerkrachten van groep 2 ondersteund te worden vanuit ergotherapeutisch perspectief in hun professionele ontwikkeling op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs en zo ja, hoe willen zij ondersteund worden?'

Om antwoord te krijgen op de hoofdvraag was het noodzakelijk om verschillende stappen te doorlopen (Donk & Lanen, 2013). Hiervoor zijn deelvragen geformuleerd, die bijdragen aan het geven van een antwoord op de hoofdvraag. Hieronder worden de deelvragen benoemd en wordt per deelvraag benoemd waarom deze vraag is opgesteld.

Deelvragen:

Deelvraag 1: Wat is de huidige werkwijze die de leerkrachten hanteren in het voorbereidend schrijfonderwijs in groep 2?

Deze vraag brengt de huidige situatie in kaart, hierdoor wordt er een helder beeld gevormd van hoe de leerkrachten op het moment van de start van het onderzoek werken. Dit geeft inzicht aan de opdrachtgever en aspirant-onderzoekers, tevens geeft het inzicht in het belang van het onderzoek.

Deelvraag 2: Hoe wordt de huidige werkwijze van het voorbereidend schrijfonderwijs ervaren door de leerkrachten van groep 2?

Deze vraag gaat niet enkel over de huidige werkwijze, maar hiermee wordt er ook gekeken naar of de leerkrachten een mogelijke verandering wensen in het voorbereidend schrijfonderwijs en of zij hiervoor open staan. Waarmee er deels antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag.

Deelvraag 3: Hoe deskundig vinden de leerkrachten van groep 2 zichzelf op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs?

Met deze vraag wordt er 'getest' wat de leerkrachten van hun eigen kennis vinden over voorbereidend schrijfonderwijs. Hiermee kan in kaart worden gebracht of vanuit de leerkrachten gezien het nodig is om zich professioneel te ontwikkelen op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs en op welke onderwerpen hiervan.

Deelvraag 4: Waar is behoefte aan omtrent het voorbereidend schrijfonderwijs bij de leerkrachten van groep 2 om zich professioneel te kunnen ontwikkelen?

Met deze vraag wordt in kaart gebracht of de leerkrachten behoeften en wensen hebben om zich professioneel te ontwikkelen op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs en wat de behoeften zijn. Deze vraag geeft deels antwoord op hoe de leerkrachten ondersteund willen worden en geeft richting aan een plan welke vervolgens kan leiden tot een actie.

Deelvraag 5: Welke actie(s) kunnen op dit moment ondernomen worden om de leerkrachten te ondersteunen in hun professionele ontwikkeling op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs?

Deze vraag geeft ook deels antwoord op hoe de leerkrachten ondersteund willen worden. Daarnaast geeft het richting aan de actie(s) welke samen met de leerkrachten ondernomen kan/kunnen worden om op het moment van het onderzoek de leerkrachten te ondersteunen in hun professionele ontwikkeling op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs.

Deelvraag 6: Waar is behoefte aan bij de leerkrachten van groep 2 om zich in de verdere toekomst te blijven ontwikkelen op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs?

De onderzoeksvraag heeft niet alleen betrekking op het 'hier en nu', maar of de leerkrachten in het algemeen behoefte hebben aan ondersteuning en welke ondersteuning. Om deze reden is er ook gekeken waar er behoefte aan is bij de leerkrachten in de verdere toekomst om zich te blijven ontwikkelen op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs. Het antwoord hierop kan leiden tot eventuele aanbevelingen voor in de praktijk die zich richten op de verdere ontwikkeling van de leerkrachten in de toekomst en aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

Na het formuleren van de onderzoeksvraag en de deelvragen zijn deze doorgenomen aan de hand van de 'richtlijnen voor het formuleren en controleren van je onderzoeksvraag' welke beschreven staan in het boek 'Praktijkonderzoek in zorg en welzijn' (Donk & Lanen, 2013).

De centrale begrippen uit de aanleiding, probleem-, doel- en vraagstelling zijn geoperationaliseerd om hiervan een eenduidige betekenis te geven, zodat er geen twijfel zal ontstaan over de interpretatie van de begrippen (Bijlage 3: Operationalisering).

2. Methode

Aangekomen bij de fase 'plannen' volgens de cyclus van praktijkgericht onderzoek (Donk & Lanen, 2013) zijn er afwegingen gemaakt van de methodologische aspecten. In dit hoofdstuk wordt onderbouwd waarom er gebruik is gemaakt van participatief actieonderzoek, welke deelnemers meededen aan het onderzoek, welke benaderingswijzen werden gebruikt en waarom er een informatiebijeenkomst is gehouden. Daarnaast worden de keuzes voor de dataverzamelingstechnieken en de data-analyse onderbouwd.

2.1 Afweging onderzoeksmethode

Allereerst werd er een keuze gemaakt of er kwantitatief of kwalitatief onderzoek werd gedaan. Hierbij waren de probleem-, doel- en vraagstelling de leidraad (Bakker & Buuren, 2014). In eerste instantie wilden de aspirant-onderzoekers de kennis van de leerkrachten onderzoeken om op die manier te kijken welke ondersteuning passend zal zijn. Het onderzoek zou in dat geval kwantitatief van aard zijn. Bij kwantitatief onderzoek worden namelijk metingen gedaan om de vraag te kunnen beantwoorden en worden de resultaten uitgedrukt in cijfers (Baarda et al., 2009). Echter was er geen valide en betrouwbare standaardtest die de kennis en vaardigheden van de leerkrachten van groep 2 in kaart kon brengen omtrent het voorbereidend schrijfonderwijs. De aspirant-onderzoekers konden zelf een vragenlijst opstellen, maar hiermee zou niet de gewenste kwaliteit van het onderzoek bereikt kunnen worden. Hierbij zou gebruik gemaakt worden van een pretest-intervention-posttest design. De interventie zou in dat geval bestaan uit het aandragen van enkele methodes. Dit was namelijk één van de aanbevelingen uit vorig onderzoek. Vervolgens zou er gekeken worden of de kennis van de leerkrachten is verbeterd.

Bij de uiteindelijke probleem-, doel- en vraagstelling is er een afweging gemaakt tussen verschillende onderzoeksvormen, zoals een beschrijvend, ontwerp/ontwikkelingsonderzoek en een participatief actieonderzoek (PAO). Een beschrijvend onderzoek heeft als doel zorgen voor een beschrijving: het in kaart brengen van een thema of praktijksituatie (Donk & Lanen, 2013). Echter gaat het bij dit onderzoek niet alleen om het in kaart brengen, maar moet een dergelijke ondersteuning ook worden aangeboden. Een ontwerp/ontwikkelingsonderzoek is gericht op het verbeteren van de kwaliteit van een zorg- of dienstverlening. Hiervoor wordt een ontwerpcyclus doorlopen, waarbij nieuwe ontworpen producten worden geïmplementeerd en geëvalueerd (Donk & Lanen, 2013). In deze vorm zit wel een actie verwerkt, maar deze vorm sluit ook niet geheel aan bij het doel van dit onderzoek, waarin het gaat om de ondersteuning van de leerkrachten en niet direct gericht is op een verbetering van de kwaliteit van een dienstverlening (voorbereidend schrijfonderwijs), maar gericht is op het veranderen, verbeteren of vernieuwen van het handelen/situatie. Bij verdere bestudering van de literatuur over de onderzoeksmethoden en door in gesprek te gaan met experts, zijn de aspirant-onderzoekers op participatief actieonderzoek gestuit. In paragraaf 2.2 is verder beschreven waarom er voor PAO is gekozen.

2.2 Participatief actieonderzoek

Ten eerste is er gekozen voor PAO, aangezien PAO wordt gebruikt voor echte praktische problemen, vragen of wensen (Migchelbrink, 2016), wat in dit onderzoek centraal stond. In de doelstelling van dit onderzoek zit zowel een onderzoeksdeel als een actiedeel. Hiervoor leent PAO zich, aangezien in PAO onderzoek en actie met elkaar worden verbonden, met als doel om het huidige handelen/situatie te verbeteren, veranderen of vernieuwen (Migchelbrink, 2016). Er is aangegeven door meerdere medewerkers op de basisscholen en van D.O.S. dat de gedane onderzoeken over het algemeen niet toegepast worden in de praktijk. Tijdens PAO worden acties uitgevoerd om antwoord te verkrijgen op de onderzoeksvraag en deelvragen (Migchelbrink, 2016). Hierdoor kan er meteen gekeken worden naar hoe het product het beste in de praktijk gebracht kan worden. Om het onderzoeks- en actiedeel te onderzoeken zijn de hoofdvraag en deelvragen opgesteld aan de hand van vragen zoals 'Wat is de..?', 'Hoe wordt..?' en 'Waar is behoefte aan..?'.

Aangezien PAO niet gebonden is aan een bepaalde methode en dataverzamelingstechniek, kan er gebruik gemaakt worden van zowel kwalitatieve als kwantitatieve dataverzamelingstechnieken (Migchelbrink, 2016). Hierdoor kan het onderzoeks- en actiedeel onderzocht worden. Op basis van intensieve samenwerking en communicatie met direct betrokkenen worden vraagstukken opgelost en sluit het onderzoek zeer nauw aan bij de praktijk (Boog, Slagter, Jacobs-Moonen & Meijering, 2005). Dit is ook een reden waarom er is gekozen voor PAO, waarin de samenwerking centraal staat (Migchelbrink, 2016). Door het onderzoek vooral plaats te laten vinden op de werkvloer van de deelnemers en gebruik te maken van alledaagse en praktische kennis uit de leefwereld van de deelnemers wordt er gezorgd voor een goede validiteit en betrouwbaarheid, wat de aspirant-onderzoekers een belangrijk aspect vonden (Migchelbrink, 2016).

Daarnaast is er voor PAO gekozen, omdat hierin de samenwerking tussen de deelnemers centraal staat en deelnemers evenveel invloed hebben op het onderzoek. In PAO zijn de deelnemers mede-onderzoekers (Migchelbrink, 2016). De aspirant-onderzoekers waren ervaringsdeskundigen op het gebied van ergotherapeutische ondersteuning en op het gebied van participatief actieonderzoek. De informatie van de deelnemers was het draagvlak voor het ontwikkelen van het plan en de actie.

Een nadeel van PAO is dat deelnemers vrijblijvend kunnen deelnemen aan onderdelen van het onderzoek en er de ene keer meer respons is dan een andere keer. Hierdoor kunnen de resultaten en de acties van het onderzoek worden beïnvloed (Migchelbrink, 2016).

2.3 Deelnemers

De deelnemende populatie bestond uit leerkrachten van groep 2 en (adjunct-)directrices van vijf basisscholen van D.O.S., die aangesloten zijn bij het gezondheidsproject Skol Salú. De onderzoeksvraag richtte zich op de leerkrachten, echter is er voor gekozen om de (adjunct-)directrices ook mee te nemen in het onderzoek. Zij hebben namelijk vanuit organisatieniveau inzicht in de mogelijkheden, zoals de financiering. Dit zorgde ervoor dat er vanuit verschillende expertises en invalshoeken werd gekeken naar de onderzoeksvraag en de leerkrachten wellicht op andere of nieuwe ideeën werden gebracht. De leerkrachten en (adjunct-)directrices zijn geïncludeerd op basis van het vorige onderzoek, waarin dezelfde basisscholen zijn benaderd. De resultaten uit vorig onderzoek konden niet gegeneraliseerd worden naar andere basisscholen, vandaar dat dit onderzoek op dezelfde scholen heeft plaatsgevonden. Van de 12 leerkrachten stonden er een aantal leerkrachten voor een combinatieklas groep 1/2. Er is voor gekozen om deze leerkrachten ook te includeren, omdat zij ook kleuters van groep 2 in hun klas hebben die zij voorbereidend schrijfonderwijs geven. Deze klassen zijn in het vorige onderzoek ook meegenomen.

Om de deelnemers direct vanaf het begin af aan te informeren over het onderzoek en een band op te bouwen is er gekozen om een informatiebijeenkomst te organiseren en een informatiebrief mee te geven (Bijlage 4: Informatiebrief). Daarnaast konden zij met deze informatie een keuze maken of ze wilden deelnemen aan het onderzoek middels het informed consent (Bijlage 5: Informed consent).

2.4 Benaderingswijze

De aspirant-onderzoekers hebben het proces bekeken vanuit een ergotherapeutisch perspectief. Vanuit het Canadian Model of Client-Centered Enablement (CMCE) is gekeken naar de rol die hier het beste bij aansluit (Cup & Hartingsveldt, 2012). De rol omtrent het samenwerken (collaborate) stelde de cliënt, in dit geval de deelnemers, centraal. Hierbij is het belangrijk geweest om de macht te delen (power sharing) en de gelijkwaardigheid binnen de relatie centraal te stellen, zodat er gezamenlijke besluiten konden worden genomen (shared decision making)(Cup & Hartingsveldt, 2012). Daarnaast hebben de aspirant-onderzoekers de deelnemers als ervaringsdeskundigen opgesteld, aangezien zij het beste weten wat de huidige werkwijze binnen het voorbereidend schrijfonderwijs is, waar de behoeften liggen en welke acties wenselijk zijn. Dit sluit aan bij PAO, waarin de deelnemers mede-onderzoekers zijn en er samen beslissingen worden gemaakt (Migchelbrink, 2016).

Het samenwerken was gebaseerd op empathie, vertrouwen en creatieve communicatie (Cup & Hartingsveldt, 2012). De aspirant-onderzoekers hebben zich zo opgesteld, dat er samen gekeken werd naar mogelijkheden en afstemming. Door meteen vanaf het begin aandacht te besteden aan de gelijkwaardigheid heeft zich dit gedurende het project positief ontwikkeld. *“Het is namelijk zo dat het mogelijk maken van veranderingen door samen te werken een beter resultaat oplevert dan wanneer er individueel gehandeld wordt”* (Cup & Hartingsveldt, 2012, p. 234). Tijdens de kennismaking met de deelnemers hebben de aspirant-onderzoekers rekening proberen te houden met de Curaçaose cultuur, waarin het niet passend is dat men direct verteld waarvoor men komt. Dit is gedaan door eerst een algemeen praatje aan te gaan om vervolgens over te gaan op hetgeen waarvoor de aspirant-onderzoekers kwamen. Binnen de samenwerking hebben de aspirant-onderzoekers geen oordelen laten blijken over de situatie op Curaçao. Het is namelijk belangrijk geweest om open te staan voor de cultuur en de werkwijze zonder het direct te vergelijken met bijvoorbeeld de situatie in Nederland. Hierdoor kregen de deelnemers niet het idee/gevoel dat de huidige werkwijze niet goed is. Voor een goede start hebben de aspirant-onderzoekers een introductiebijeenkomst georganiseerd, in paragraaf 2.5 is beschreven hoe deze is verlopen.

2.5 Introductiebijeenkomst

Allereerst is er een introductiebijeenkomst georganiseerd voor de deelnemers. Hierin is het onderzoek geïntroduceerd zodat deelnemers wisten wat ze konden verwachten bij eventuele deelname. Zo zijn hier de probleem-, doel- en vraagstelling besproken met de deelnemers en was er ruimte voor de deelnemers om hierop te reageren, zodat deze nog aangepast konden worden. Ook zijn de deelnemers ingelicht over de stappen die tijdens het onderzoek ondernomen zouden worden.

Daarnaast droeg deze bijeenkomst bij aan het opbouwen van een vertrouwensrelatie die meteen vanaf het begin erg belangrijk was, met name binnen de Curaçaose cultuur waarin men niet direct en open is naar elkaar. Binnen het PAO traject participeren deelnemers namelijk als mede-onderzoekers. Een goede relatieopbouw draagt ertoe bij dat de betrokkenen in het PAO traject vertrouwen krijgen in het onderzoek en de onderzoekers. In een gelijkwaardige relatie waarderen mensen elkaar om wat zij denken, kunnen en doen, zonder hierover en over elkaar te oordelen (Migchelbrink, 2016). Ook konden de leerkrachten, (adjunct-)directrices en aspirant-onderzoekers elkaar beter leren kennen. De aspirant-onderzoekers zijn de bijeenkomst open ingegaan, zonder vooroordelen. De informatiebijeenkomst heeft naar de mening van de aspirant-onderzoekers bijgedragen aan het opbouwen van een vertrouwensrelatie. Gedurende het onderzoek waren de deelnemers open naar hen toe.

2.6 Dataverzameling

Voor dit onderzoek is er gebruik gemaakt van verschillende dataverzamelingstechnieken. Dit is passend bij PAO (Migchelbrink, 2016). Per deelvraag is er bekeken welke dataverzamelingstechniek passend was bij de deelvraag. Hiervoor zijn alle dataverzamelingstechnieken op een rijtje gezet en afgewogen (Bijlage 6: Dataverzamelingstechnieken). Hierbij is er gekeken naar de aard van de deelvragen, of deze kwalitatief of kwantitatief zijn, en de situatie waarmee de aspirant-onderzoekers te maken hadden. Door de situatie en de wensen vanuit de opdrachtgever zijn gedurende het onderzoek tevens de dataverzamelingstechnieken aangepast bij enkele deelvragen. Uiteindelijk is er gebruik gemaakt van de onderstaande dataverzamelingstechnieken.

2.6.1 Participerend bezoek

Op alle vijf de basisscholen heeft er in alle groepen 2 en de combinatieklassen 1/2 een participerend bezoek plaatsgevonden. Dit met als doel om een reëel beeld te krijgen van de situatie en de werkwijze die de leerkrachten van groep 2 gebruikten voor het voorbereidend schrijfonderwijs. Volgens Stokking (2000) dienen vooraf de onderstaande keuzes te worden gemaakt.

Niet-participerend of participerend

Bij een niet-participerende bezoek neemt men niet actief deel aan de situatie, maar wordt deze vanaf een afstand bekeken, de onderzoeker is wel aanwezig in de ruimte. Bij een participerend bezoek wordt actief deelgenomen aan de situatie. Een nadeel hiervan kan zijn dat de onderzoeker zich teveel betrokken voelt en minder objectief is in de dataverzameling (Donk & Lanen, 2013). Om deze keuze te maken hebben de aspirant-onderzoekers aanvullende literatuur met betrekking tot PAO bestudeerd. Hierin wordt gesproken over een 'participerend bezoek'. Dit is een minder intensieve variant van een participerende observatie, omdat de situatie éénmalig bezocht wordt. Tijdens het bezoek kan worden meegelopen met activiteiten, kan er uitleg worden verkregen en de aanwezige mensen kunnen ter plekke worden ondervraagd (Migchelbrink, 2016). Uiteindelijk hebben de aspirant-onderzoekers gekozen voor het participerend bezoek, omdat dit het beste aansloot bij de mogelijkheden en het doel dat de aspirant-onderzoekers voor ogen hadden, namelijk een indruk van de huidige situatie verkrijgen.

Eénmalig of vaker bezoeken

Ook is er een afweging gemaakt om éénmalig of vaker een bezoek af te leggen. Voor een betrouwbaar en reëel beeld zou het wenselijk zijn om meerdere malen langs te gaan (Donk & Lanen, 2013; Migchelbrink, 2016). Echter was het binnen de situatie en de beschikbare tijd niet mogelijk om meerdere malen een bezoek af te leggen. Verder sluit dit aan bij de keuze van het participerend bezoek, omdat deze meestal éénmalig plaatsvindt. Er is gekozen om elke klas éénmalig gedurende 1 uur en 30 minuten te bezoeken, om eenduidigheid te creëren. Vanwege praktische redenen, zoals pauzes op de basisscholen en de beschikbare tijd voor het onderzoek, is er gekozen voor een bezoek van 1 uur en 30 minuten.

Direct of indirect bezoek

Er is een keuze gemaakt tussen een direct of indirect bezoek. Bij een indirect bezoek wordt er gebruik gemaakt van hulpmiddelen zoals film- of geluidsopnamemateriaal. Een voordeel hiervan is dat beelden zo vaak als wenselijk terug gekeken kunnen worden en bevindingen tussen de aspirant-onderzoekers kunnen worden getoetst. Een nadeel is dat er achteraf niet kan worden ingezoomd op een interessante gebeurtenis of gewisseld kan worden tussen situaties. De situatie wordt hierdoor minder intensief waargenomen (geluiden, lichaamstaal etc.). Bij een direct bezoek wordt de beroepspraktijk 'live' waargenomen waardoor deze wordt ervaren met alle zintuigen. Er kan zelf bepaald worden op welk gedeelte wordt ingezoomd. Een nadeel is wel dat op een later tijdstip situaties niet nogmaals kunnen worden bekeken en dat alle aspirant-onderzoekers zich in de ruimte bevinden wat de situatie kan beïnvloeden (Donk & Lanen, 2013). Uiteindelijk is er gekozen voor het directe bezoek zodat alle aspirant-onderzoekers de situatie van dichtbij konden ervaren. Door eerst allemaal een apart observatieschema in te vullen en deze later samen te voegen tot één schema (intersubjectiviteit), konden de waarnemingen onderling getoetst worden. Daarnaast is tijdens het aanvullende gesprek met de leerkracht door de aspirant-onderzoekers nagevraagd of de les verliep zoals normaal om na te gaan of de aanwezigheid van de aspirant-onderzoekers de situatie beïnvloedde.

Minder gestructureerd of gestructureerd bezoek

Tot slot is er een keuze gemaakt tussen een minder gestructureerd of gestructureerd bezoek. Bij een minder gestructureerd bezoek wordt datgene wat waargenomen wordt zo rijk mogelijk beschreven. Er wordt gekeken vanuit een bepaald doel, maar datgene waarop gelet wordt is nog niet exact beschreven. Bij een gestructureerd bezoek wordt er gebruik gemaakt van een observatieschema waarin exact wordt weergegeven op welke aspecten gelet wordt. Deze worden zo concreet mogelijk beschreven zodat ook anderen op dezelfde aspecten en gedragingen letten (Donk & Lanen, 2013). Er is door de aspirant-onderzoekers gekozen voor een gestructureerd bezoek waarvoor een observatieschema is opgesteld, hierdoor konden alle aspirant-onderzoekers op dezelfde aspecten letten. Hiervoor is geen vast schema gevonden in de literatuur, daarom is dit schema door de aspirant-onderzoekers zelf opgesteld. Het observatieschema is gebaseerd op de resultaten en aanbevelingen van het vorig onderzoek en op literatuur over passend voorbereidend schrijfonderwijs in groep twee. Met dit schema kon er gekeken worden of bepaalde aspecten en gedragingen voorkwamen (Donk & Lanen, 2013). Niet alle bezoeken konden gezamenlijk door de aspirant-onderzoekers uitgevoerd worden, omdat dit of niet wenselijk/mogelijk was vanuit de school of niet paste in de planning. Het observatieschema zorgde er in deze gevallen voor, dat de aspirant-onderzoekers op dezelfde aspecten hebben gelet (Donk & Lanen, 2013). Tevens hadden de aspirant-onderzoekers eerdere bezoeken gezamenlijk afgelegd en nabesproken, waardoor zij zoveel mogelijk dezelfde werkwijze hanteerden. Alle aspecten uit het observatieschema zijn toegelicht, zodat alle aspirant-onderzoekers hetzelfde onder de punten verstonden (Bijlage 7: Observatieschema + toelichting).

Semigestructureerd vraaggesprek

De bezoeken gaven door middel van de aanvullende gesprekken ook antwoord op de vraag hoe deze werkwijze van voorbereidend schrijfonderwijs door de leerkrachten werd ervaren. In de vorm van een semigestructureerd vraaggesprek zijn de ervaringen en motieven van de leerkrachten achterhaald. Deze vragen werden bij elk bezoek door dezelfde aspirant-onderzoeker gesteld, om eenduidigheid te creëren in de wijze van vragen. De andere aspirant-onderzoekers noteerden deze informatie en konden na afloop eventueel aanvullende vragen stellen. Voor dit gesprek werd een topiclijst opgesteld om er zeker van te zijn dat bij elk gesprek dezelfde onderwerpen ter sprake kwamen (Migchelbrink, 2016).

2.6.2 Vragenlijst

Doel vragenlijst

De vragenlijst had meerdere doelen, zoals het achterhalen van de ervaring met de huidige werkwijze, hoe deskundig de leerkrachten zichzelf vonden, waar de behoefte lag bij de leerkrachten van groep 2, welke actie(s) hiervoor ondernomen kunnen worden en waar de behoefte lag om zich in de toekomst te blijven ontwikkelen op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs. Met deze vragenlijst konden prioriteiten worden gesteld voor het plan dat bijdroeg aan een democratisch proces om tot een onderwerp/meerdere onderwerpen voor het plan en een eerste actie te komen.

Likert-schaal

Er is gekozen voor een vragenlijst met een kwantitatief aspect door gebruik te maken van een likert-schaal 1 tot en met 5 bij de vragenlijst, daarnaast is er een kwalitatief aspect aan de vragenlijst toegevoegd. Zo konden de deelnemers bij elke vraag een toelichting geven (Bijlage 8: Vragenlijst). Er is gekozen voor een likert-schaal, omdat het vanuit de opdrachtgever wenselijk was om een kwantitatief aspect aan het onderzoek toe te voegen. Bij een vragenlijst is een kwantitatieve (statistische) analyse mogelijk (Lange, Schuman & Montesano Montessori, 2012). Hierdoor werd de kwaliteit van het onderzoek naar hun mening vergroot, doordat cijfermatig antwoord gegeven kon worden op de vraag (Baarda, 2009). Daarnaast is er gekozen voor een vragenlijst, omdat deze relatief gezien een geringe investering vraagt van de leerkrachten wat betreft tijd, dit was van belang, omdat de leerkrachten aangaven druk te zijn in de onderzoeksperiode (Lange et al., 2012).

Om deze reden is de vragenlijst naar verhouding kort ook gehouden (27 vragen). Een ander belangrijk aspect voor het kiezen van de vragenlijst is dat de verkregen gegevens van een vragenlijst relatief objectief zijn en de betrouwbaarheid relatief groot is (Lange et al., 2012). Er is gekozen voor een oneven schaal, omdat de leerkrachten bij een even schaal als het ware gedwongen wordt om 'kleur te bekennen' en voor een richting moet kiezen. De aspirant-onderzoekers vonden dat zij daardoor de mening van de leerkrachten 'geweld' aan konden doen, omdat het goed mogelijk is dat iemands mening in het midden ligt. Wanneer dit niet gescoord kan worden, verzwakt men de validiteit (Lange et al., 2012). Daarnaast is er gekozen voor een vijfpunt likert-schaal in plaats van bijvoorbeeld een zevenpunt likert-schaal, variërend van (1) helemaal mee oneens tot (5) helemaal mee eens, omdat er wordt aangeraden om zoveel mogelijk gebruik te maken van een unipolaire schaal en daarbij vijf schaalpunten te gebruiken. Onderzoek heeft ook aangetoond dat respondenten moeite hebben met het bepalen van hun standpunt op een schaal met meer dan zeven punten (SurveyMonkey, 1999-2017).

Vragen

Aan de hand van een likert-schaal werden er vragen gesteld over de huidige werkwijze, over de ervaringen van de huidige werkwijze en de zelf ervaren deskundigheid. Een deel hiervan was ook tijdens het participerend bezoek aan bod gekomen. Zo werd de huidige werkwijze in kaart gebracht door het bezoek, echter wilden de aspirant-onderzoekers het niet enkel bekijken vanuit hun eigen oogpunt, maar ook vanuit het oogpunt van de leerkrachten. Daarnaast werd er nogmaals gevraagd naar de ervaring van de huidige werkwijze ter controle en, omdat de opdrachtgever graag een cijfermatig inzicht wilde. Een vragenlijst is ook geschikt voor het kwantitatief peilen van kenmerken, kennis of meningen die zijn verkregen in kwalitatief onderzoek (Lange et al., 2012).

Deze vragen hadden bijvoorbeeld ook (nogmaals) in een groepsgesprek aan bod kunnen komen, echter wordt de huidige werkwijze bijvoorbeeld door iedereen anders ervaren en tijdens een groepsgesprek kunnen deelnemers elkaar beïnvloeden (Migchelbrink, 2016). Dit werd voorkomen door iedere leerkracht individueel een vragenlijst te laten invullen. Tevens zal met een groepsgesprek de data niet op een kwantitatieve manier verzameld en geanalyseerd kunnen worden.

De vragen die betrekking hadden op de behoeften qua ondersteuning zijn echter aan de hand van meerderekeuzevragen gesteld. Bij PAO is het eigenlijk belangrijk dat de deelnemers zelf met ideeën komen, maar in gesprek met de begeleider vanuit UoC, tevens ervaringsdeskundige van de cultuur, kwam naar voren dat dit niet gebruikelijk is binnen de cultuur op Curaçao. Daarom is er gekozen om al enkele suggesties aan te dragen door middel van meerderekeuzevragen. Echter vonden de aspirant-onderzoekers het wel belangrijk om eigen ideeën en onderwerpen van leerkrachten mee te nemen, vandaar is er een optie 'anders' aangeboden. Zo was er ruimte voor eventuele eigen ideeën en aanvullingen. Voor de overige vragen is er gebruikt gemaakt van het vraagtype 'stelling'. Een stelling is een compleet ingevulde bewering, hierbij had de leerkracht de mogelijkheid om aan te geven in hoeverre zij het eens was met deze bewering (Dobbe & Liefeland, z.d). Er is gekozen voor de stellingen omdat deze in combinatie met de likert-schaal worden gebruikt om de mate van instemming van de deelnemers te achterhalen (Survalyzer, 2017).

De vragen en keuzes zijn door de aspirant-onderzoekers zelf opgesteld, omdat er geen geschikte bestaande vragenlijst beschikbaar was. Aan de hand van informatie uit het vorige onderzoek, opvallende punten uit de participerende bezoeken, literatuur over passend voorbereidend schrijfonderwijs in groep 2 en literatuur over professionele ontwikkeling is de vragenlijst opgesteld. Hierbij is telkens in het achterhoofd gehouden waarop de vragenlijst antwoord moest geven. De vragen en keuzes gingen allemaal over onderwerpen die aansluiten bij ergotherapie.

Taalkeuze

Er is gekozen om de vragenlijst in het Nederlands op te stellen, terwijl de moedertaal eigenlijk Papiamentu is. Om deze reden is er eerst een pilot afgenomen bij twee leerkrachten uit groep 2 en de adjunct-directeur van een niet-deelnemende basisschool. Vervolgens is er besloten om de vragenlijst niet te laten vertalen, omdat bijna alle vragen tijdens de pilot begrepen werden en de vragen die niet begrepen werden aangepast konden worden. Daarnaast spraken bijna alle leerkrachten goed Nederlands en hadden de aspirant-onderzoekers tijdens de participerende bezoeken hier geen hinder van.

2.6.3 Groepsbijeenkomsten

Keuze voor groeps gesprek

Een groeps gesprek is een collectieve vorm van ondervragen en heeft in PAO niet alleen een kennisfunctie, maar ook een functie in het communicatieproces, samenwerkingsproces, het leer-en reflectieproces en het veranderingsproces (Migchelbrink, 2016). Om deze reden is er gekozen om na het participerend bezoek en de vragenlijst ook groepsbijeenkomsten te organiseren. Het praten in de groep stimuleert de deelnemers. De aanwezigheid van anderen en hun verhalen helpt de deelnemers hun eigen attitudes, ideeën, opvattingen en gedrag te analyseren en naar voren te brengen. Door de wisselwerking tussen de deelnemers komen nieuwe ideeën op tafel (Migchelbrink, 2016). Het was van belang om elkaar te inspireren om zo duidelijk mogelijk de behoeftes van de leerkrachten in kaart te brengen en tot een plan voor de actie te komen die hierbij aansloot. Om deze reden is er ook voor een groeps gesprek gekozen en niet voor individuele interviews, want door de interactie-effecten tijdens een groeps gesprek genereert het groepsinterview vaak meer, bredere en diepere informatie dan een aantal individuele interviews (Migchelbrink, 2016). Daarnaast speelde de kwestie tijd ook een grote rol in deze keuze. Individuele interviews zouden veel meer tijd innemen, zowel voor de deelnemers als de aspirant-onderzoekers, deze tijd was voor beiden niet beschikbaar.

Notulen

Er is gekozen om direct notulen te maken bij de groepsbijeenkomsten. Hierbij is er gekozen om beknopte notulen te maken, deze notulen zijn gericht op hoofdlijnen en bevatten hele zinnen. Het was niet noodzakelijk om te weten wie wat heeft gezegd, waarvoor men uitgebreide notulen zou maken (Buis, 2005). Het onderzoek is namelijk niet gericht op het individu, maar op de groep deelnemers. Tijdens de eerste groepsbijeenkomst is er genotuleerd door de begeleider van D.O.S. Deze taak hebben de aspirant-onderzoekers uit handen gegeven, zodat de aspirant-onderzoekers zich konden focussen op het groeps gesprek. Zo konden zij ervoor waken dat het gesprek niet gedomineerd werd door één of twee personen, dat er respectvol met elkaar werd omgegaan en kon er gelet worden op de inhoud. Dit zijn belangrijke punten bij een groeps gesprek (Migchelbrink, 2016). Tevens zorgt een externe notulist voor een objectieve en evenwichtige weergave van de bijeenkomst (Notuleerservice Nederland, 2015). Echter was er bij de tweede groepsbijeenkomst zo'n lage opkomst, dat de aspirant-onderzoekers ervoor hebben gekozen om één aspirant-onderzoeker zelf te laten notuleren. De andere twee aspirant-onderzoekers konden op de andere aspecten letten, aangezien er niet veel deelnemers aanwezig waren.

Groepsbijeenkomst 1

De eerste groepsbijeenkomst heeft plaatsgevonden nadat de data vanuit de participerende bezoeken en vragenlijsten geanalyseerd was. De bijeenkomst had als doel het verhelderen van deze resultaten (membercheck) en het opstellen van een plan voor een bijbehorende actie. Daarnaast ook het bepalen van de vorm en informatie van de actie (product). De groeps gesprekken hebben plaatsgevonden middels een 'gewoon groeps gesprek'. Er is een afweging gemaakt met de 'focusgroep'. Bij een focusgroep wordt de groep (6-12 deelnemers) speciaal samengesteld, omdat de deelnemers homogeen zijn en veel over het onderwerp kunnen zeggen (KU Leuven, 2011). Hoe homogener de groep, hoe kleiner het aantal deelnemers.

Echter waren er meer dan 12 deelnemers geïnccludeerd en waren zij niet allen homogeen. Er waren namelijk (adjunct-)directrices en leerkrachten aanwezig die vanuit verschillende invalshoeken naar de situatie keken. Daarnaast wordt tijdens een focusgroep gewerkt met een itemlijst om ervoor te zorgen dat alle punten aan bod zouden komen. Echter stonden de vragen van tevoren vast, wat past bij een gewoon groepsgesprek (Migchelbrink, 2016). Om deze redenen is er gekozen voor het 'gewone groepsgesprek'. Deze vond plaats in een meer informele setting en werd niet zozeer gearrangeerd als groepsinterview (Migchelbrink, 2016). De aspirant-onderzoekers wilden hiermee zorgen voor een open sfeer, om ervoor te zorgen dat de deelnemers zich vertrouwd voelden en hun inbreng deden.

Om een plan voor de bijbehorende actie op te stellen en dus data te verzamelen, is er gebruik gemaakt van verschillende werkvormen. Om te achterhalen of de deelnemers het met bepaalde keuzes eens of oneens waren is er gebruik gemaakt van groene (antwoord: ja) en rode kaarten (antwoord: nee), die de deelnemers in de lucht konden steken bij enkele vragen. Hierdoor verliep de bijeenkomst gestructureerd, kon iedereen haar mening naar voren brengen en waar nodig konden de aspirant-onderzoekers om eventuele verheldering vragen. Daarnaast is er gebruik gemaakt van de werkvorm 'creatief gestructureerd post-its plakken' om ideeën voor de werkmap te verzamelen bij de deelnemers. Deze zijn op een flap-over vel verzameld en geclusterd. Vervolgens zijn de ideeën met de deelnemers gecheckt en besproken hoe deze ideeën het beste in de werkmap verwerkt konden worden. In een groepsbijeenkomst zal niet iedereen in staat zijn eigen opvattingen of gevoelens te verwoorden. Door middel van deze werkvorm kon iedereen toch haar ideeën naar voren brengen (Migchelbrink, 2016).

De notulen zijn via de mail opgestuurd naar de deelnemers van de school die niet aanwezig konden zijn, zodat zij op de hoogte waren van de uitkomsten.

Groepsbijeenkomst 2

De tweede groepsbijeenkomst heeft ook plaatsgevonden middels een 'gewoon groepsgesprek' om dezelfde redenen als de eerste groepsbijeenkomst. Hierin is het concept product, werkmap gepresenteerd en geëvalueerd. Allereerst is er uitleg gegeven over de opbouw van de werkmap waarna de deelnemers een aantal oefeningen zelf konden uitvoeren aan de hand van de uitleg in de werkmap. Er is gekozen om de deelnemers een aantal oefeningen zelf te laten ervaren, omdat ze hierdoor actief leren. Deze manier van leren is mogelijk effectiever dan wanneer er passief geleerd wordt, bijvoorbeeld door alleen te kijken of te luisteren (Veen, Zwart, Meirink & Verloop, 2010). Daarnaast kon men op deze manier ook van elkaar leren, doordat ervaringen uitgewisseld konden worden.

2.7 Data-analyse

2.7.1 Participerend bezoek

Voor het analyseren van de data van de participerende bezoeken zijn er tijdens het bezoek door alle aspirant-onderzoekers aantekeningen gemaakt in het observatieschema. Na het bezoek werden deze ingevulde schema's zo snel mogelijk bekeken en vergeleken om te zorgen voor intersubjectiviteit. De aantekeningen zijn samengevoegd tot één observatieschema per klas. Nadat alle observatieschema's zijn ingevuld is er geanalyseerd door middel van een thematische inhoudsanalyse. Om data te ordenen en tot nieuwe inzichten en patronen te komen zijn deze gecodeerd (Tubbing, z.d.; Baarda, 2009). De aspirant-onderzoekers hebben alle samengevoegde schema's onafhankelijk open gecodeerd, om te zorgen voor datareductie en hierdoor de data beter te kunnen overzien (Baarda, 2009). De codes zijn onder andere voortgekomen uit het observatieschema dat de aspirant-onderzoekers hadden opgesteld voor het participerend bezoek. Nadat er labels aan de stukken tekst waren toegekend is er gekeken of er categorieën aangebracht konden worden om een eerste ordening van de gegevens te maken, door de stukken te vergelijken op overeenkomsten en verschillen, dit noemt men axiaal coderen (Baarda, 2009; Tubbing, z.d.). In deze fase zijn codes gesplitst, samengevoegd, en opnieuw geformuleerd.

Daarna is ervoor gekozen om selectief te coderen zodat er thema's konden worden verkregen en relaties tussen codes konden worden gelegd om tot een hoger abstractieniveau te komen (Baarda, 2009). Tot slot zijn de bevindingen beschreven in een samenvattende beschrijvende analyse (Tubbing, z.d.; Verhoeven, 2011).

Er is een afweging gemaakt om dit met een coderingsprogramma of handmatig te doen. De aspirant-onderzoekers hebben de mogelijkheden voor programma's op Curaçao bekeken zoals Atlas Ti en NVivo, maar beiden waren niet beschikbaar. Daarom is er besloten om dit handmatig te gaan coderen.

2.7.2 Vragenlijst

Voor het analyseren van de vragenlijsten en het visualiseren van de data is gebruik gemaakt van Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) versie 21 (Manders, 2016). De data kon ook ingevoerd en verwerkt worden met Excel (Baarda, 2009; Lange et al., 2012). Echter kregen de aspirant-onderzoekers de kans om kennis te maken met SPSS en te leren werken met dit statische programma. Zij wilden deze leukans graag aangrijpen en hebben om deze reden ervoor gekozen om de data te analyseren met SPSS.

Nadat de vragenlijsten zijn afgenomen zijn deze ingevoerd in het programma SPSS. De meeste vragen uit de vragenlijst zijn geëvalueerd met een 5-puntsschaal waarbij het verschil tussen de waarderingen even groot was. Hierdoor was er sprake van een intervalschaal (Field, 2009). Normaal gesproken vormt de likert-schaal strikt genomen een ordinale schaal, desondanks worden ze meestal opgevat als een interval schaal en in de analyse als zodanig behandeld (Hart, Boeije & Hox, 2006). Het gemiddelde (*M*) en de standaarddeviatie (*SD*) zijn berekend en weergegeven in de output en resultaten. Deze kwantitatieve analysemethode had als doel het analyseren van numerieke of tot numerieke gegevens te herleiden data, zoals aantallen, omvang en voorkomen van waargenomen verschijnselen. Hierbij was het belangrijk om kenmerken waarin groepen van elkaar verschillen en verbanden tussen kenmerken op te sporen (Hart et al., 2006). Zoals bij deelvraag 3 met betrekking tot de deskundigheid op verschillende gebieden. Op de vraag of de leerkrachten zichzelf deskundig vonden op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs gaf 81.82% van de leerkrachten het antwoord 'neutraal'. Terwijl op de onderdelen 'Stimuleren van de schrijffrijheid', 'Voorbereidende schrijvoorwaarden', 'Passende activiteiten', 'Stimuleren juiste pengreep' en 'Ideale werkomgeving' 72.72% van de leerkrachten aangaven dat zij zichzelf deskundig vonden. 'Statistische methoden hebben vaak tot doel zulke verschillen of verbanden aan te tonen' (Hart et al., 2006). Hiervan is een beschrijvende statistiek gegeven (Baarda, 2009).

2.7.3 Groepsbijeenkomsten

De notulen, en dus data, zijn na afloop door de aspirant-onderzoekers doorgelezen en onafhankelijk gecodeerd met als doel tot nieuwe inzichten en patronen te komen (Tubbing, z.d.; Baarda, 2009). Vervolgens zijn deze hergecodeerd en gecategoriseerd waarna de belangrijkste punten in een beschrijvende samenvatting zijn weergegeven. Dit is op dezelfde wijze verlopen als bij de data van het participierend bezoek en tevens ook om dezelfde redenen (zie 2.7.1 Participierend bezoek). Deze informatie is gebruikt voor de actie, het opstellen van de werkmap.

2.7.4 Afleveren product

De reacties van de leerkrachten tijdens het afleveren van het product in de klassen zijn meegenomen in de resultaten en weergegeven als citaten. De belangrijkste citaten zijn verwerkt in de beschrijvende tekst van de evaluatie behorende bij cyclus 2. Dit is gedaan om dezelfde redenen als bij de analyse van het participerende bezoek en de analyse van de groepsbijeenkomsten.

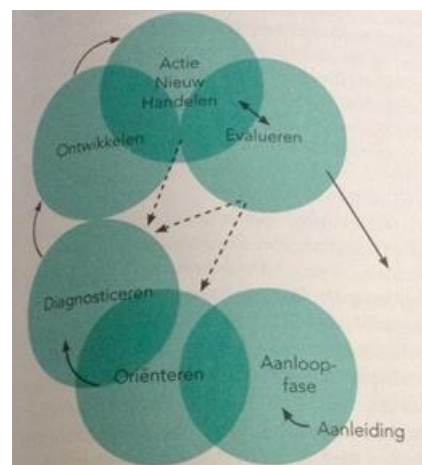
3. Presentatie van de resultaten

In dit hoofdstuk is beschreven met welke structuur de resultaten zijn gepresenteerd en vervolgens wordt per dataverzamelingstechniek onderbouwd hoe de resultaten gepresenteerd zijn in het eindverslag. Als laatste wordt er beschreven hoe het product aan de deelnemers is gepresenteerd.

3.1 Cyclische proces PAO

Er is gekozen om de resultaten via de cycli van PAO weer te geven, om zo de resultaten van het proces duidelijk weer te geven waarin te zien is dat het onderzoek een PAO betreft (zie figuur 2). Zo is eerst de diagnostische fase beschreven, waarna er twee cycli volledig zijn doorlopen en de hierbij behorende resultaten zijn weergegeven. Er is een begin gemaakt aan de derde cyclus, echter is deze niet volledig doorlopen vanwege de beperkte tijd.

Bij enkele deelvragen is er een koppeling gemaakt tussen de verschillende dataverzamelingstechnieken om antwoord te kunnen geven op de betreffende deelvraag.

Figuur 2: PAO cyclus (Migchelbrink, 2016)

3.2 Participerend bezoek

Nadat de resultaten van het participerende bezoek waren gecodeerd en thema's waren toegekend zijn deze weergegeven middels een beschrijvende analyse. Hier is de afweging gemaakt om de resultaten als aanvulling ook in een frequentietabel weer te geven, omdat hiermee inzicht kon worden verkregen bij hoeveel leerkrachten bepaalde aspecten voorkwamen. Echter was het doel van het bezoek om te kijken of bepaalde aspecten en gedragingen voorkwamen en niet in welke mate of frequentie deze voorkwamen (Donk & Lanen, 2013). Daarnaast worden frequentietabellen veelal toegepast bij kwantitatief onderzoek en sloot het niet aan bij dit kwalitatieve aspect (Swaen, 2016). Op basis van verkregen feedback is er gekozen om de resultaten enkel weer te geven met een beschrijvende tekst en aan te vullen met citaten van de deelnemers. Kwalitatieve artikelen bestaan namelijk ook vaak voor het overgrote deel uit tekst, waarbij letterlijke citaten een belangrijke plaats innemen. Dit deel van het onderzoek was kwalitatief van aard. Door citaten worden gegevens zoveel mogelijk concreet en in hun 'rijke', betekenisvolle vorm weergegeven, waardoor het verhaal voor de lezer duidelijker wordt (Willems & Zwieten, 2004).

3.3 Vragenlijst

Voor de weergave van de resultaten van de vragenlijst zijn de vragen met de likert-schaal samengevoegd per deelvraag en vervolgens geanalyseerd waarna ze in meerdimensionale tabellen zijn verwerkt om overzicht te creëren (Peet, Namesnik & Hox, 2010). Daarnaast zijn er grafieken in de resultaten opgenomen om de frequentieverdelingen van de behoeftes en vormen waarin de leerkrachten deze behoeftes willen ontvangen inzichtelijk te maken. Beelden zeggen soms namelijk meer dan een beschrijving (Migchelbrink, 2016). Er is overwogen om te kiezen voor een staafdiagram of een getalsmatige weergave. Uiteindelijk is er gekozen voor een staafdiagram, omdat de verhoudingen tussen de frequenties hiermee beter tot uiting komen. Daarnaast komen de percentages van de nominale categorieën overzichtelijk naar voren zodat in één oogopslag kan worden gezien waar wel of geen behoefte aan is (Peet et al., 2010). Al deze tabellen en grafieken zijn gemaakt met Excel en Word, omdat deze hierin een duidelijkere en professionelere uitstraling kregen dan wanneer deze met SPSS werden weergegeven. De antwoordopties zijn omwille van de leesbaarheid samengevoegd in een frequentietabel. Optie '1-2' zijn samengevoegd tot helemaal mee oneens/mee oneens, '3' is weergegeven als neutraal en '4-5' zijn samengevoegd tot mee eens/helemaal mee eens. De meest opvallende scores zijn uiteengenomen en in de tekst vermeld om deze toe te lichten.

3.4 Groepsbijeenkomst

De data uit de groepsbijeenkomsten is gecodeerd en vervolgens samengevat. De notulen van de groepsbijeenkomst zijn in een beschrijvende analyse weergegeven, waaraan citaten zijn toegevoegd ter verduidelijking. Dit om dezelfde reden als waarom er citaten zijn toegevoegd bij de resultaten van de participerende bezoeken (zie hoofdstuk 3.2).

3.5 Afleveren product

De reacties die naar voren kwamen tijdens het afleveren van het product zijn gepresenteerd als citaten bij de evaluatie van cyclus 2, om de gegevens zoveel mogelijk concreet en in hun 'rijke', betekenisvolle vorm weer te geven (Willems & Zwieten, 2004).

Daarnaast is er een filmpje gemaakt, waarin de werkmap met de bijbehorende dozen wordt gepresenteerd. Er was namelijk in de vragenlijst door twee leerkrachten aangegeven dat zij de informatie met betrekking tot het voorbereidend schrijfonderwijs via mail wilden ontvangen en één leerkracht heeft aangegeven de informatie via internet te willen ontvangen. Daarom is er een filmpje door de aspirant-onderzoekers gemaakt, waarin enkele oefeningen voor worden gedaan, zodat de gebruiker (leerkrachten) en geïnteresseerden een beeld krijgen van de inhoud van de werkmap en hoe de oefeningen uitgevoerd kunnen worden. De deelnemers zijn tijdens het langsbrengen van het product hierop geattendeerd. De link naar het filmpje is: <https://youtu.be/2G4bpeyXtx4>

4. Zoeken en beoordeling van literatuur

Allereerst is er gesproken met de aspirant-onderzoekers van het vorige onderzoek en is het eindrapport van dit praktijkgericht onderzoek 'Vorbereidend schrijven' overhandigd (Boeijen & Jurriëns, 2016). Vervolgens is er voor het opstellen van de startnotitie, de onderzoeksopzet en het eindrapport gebruik gemaakt van verschillende literatuurbronnen, zoals boeken, (wetenschappelijke) artikelen, richtlijnen, internet en het vorige onderzoek. Hiervoor is geen gebruik gemaakt van een systematisch literatuuronderzoek, aangezien dit onderzoek sterk praktijk gerelateerd is. Echter hebben de aspirant-onderzoekers ervoor gekozen om tijdens de eerste periode in Nederland een oriënterend literatuuronderzoek uit te voeren. Tijdens het oriënterende literatuuronderzoek is literatuur gezocht over methodologische aspecten, zoals over onderzoeksvormen, methodes en dataverzamelingstechnieken en over theorie passend bij het thema van het onderzoek, zoals het voorbereidend schrijfonderwijs en de situatie op Curaçao. Door literatuur te raadplegen over het doen van onderzoek en literatuur over de context van het onderzoek kon de onderzoeksopzet opgesteld en onderbouwd worden (Verhoeven, 2011). Door boeken naast elkaar te leggen zijn de onderzoeksvormen, methodes en dataverzamelingstechnieken met elkaar vergeleken en afgewogen en per situatie bekeken wat het beste aansloot. Hiervoor is gebruik gemaakt van de onderstaande boeken:

- Dit is onderzoek (Baarda, 2009)
- Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn (Donk & Lanen, 2013)
- Onderzoeksmethoden (7e druk) (Hart et al., 2006)
- Actieonderzoek voor professionals in zorg en welzijn (Migchelbrink, 2008)
- De kern van participatief actieonderzoek (Migchelbrink, 2016)

Daarnaast hebben de aspirant-onderzoekers een breed onderzoek gedaan over de thema's behorende bij het onderzoek, om zich te oriënteren op de situatie van Curaçao en, omdat zij vooraf niet wisten welke middelen zij tot hun beschikking zouden hebben op Curaçao. Het oriënterend literatuuronderzoek is vormgegeven middels verschillende zoektermen (Bijlage 9: Zoekschema). Hiervoor zijn bronnen geraadpleegd om verschillen en overeenkomsten te vergelijken. Wanneer er een bron werd gevonden is deze door meerdere aspirant-onderzoekers gelezen en beoordeeld op betrouwbaarheid en relevantie. Tevens is gekeken of de bron recent was.

Aan het begin is er breed gezocht naar literatuur via Google om termen op te zoeken. Artikelen en websites zijn bekeken en beoordeeld op bruikbaarheid. Hieruit zijn keywords en sleutel artikelen naar voren gekomen die leidden naar meer specifieke literatuur welke aansloot bij de hoofdvraag en deelvragen. Tevens is er een bezoek gebracht aan een basisschool in Nederland om boeken en literatuur over methoden voor voorbereidend schrijfonderwijs te verkrijgen, welke niet via het internet verkregen konden worden. Voor het oriënterende literatuuronderzoek is er gebruik gemaakt van de onderstaande vragen, deze zijn verder uitgewerkt in het zoekschema:

- Wat zegt de literatuur over het schrijven in relatie met ergotherapie?
- Wat is passend voorbereidend schrijfonderwijs in groep 2?
- Hoe ziet de context van het onderzoek eruit?
- Hoe is het huidige schoolsysteem op Curaçao?
- Hoe ziet professionele ontwikkeling eruit?
- Hoe kunnen leerkrachten zich professioneel blijven ontwikkelen tijdens hun loopbaan?

5. Omgaan met dilemma's

Gedurende het project hebben de aspirant-onderzoekers verschillende dilemma's ervaren. Wanneer deze zich voor deden vroegen de aspirant-onderzoekers zich af welke keuze het beste bij de situatie aansloot. Bij sommige dilemma's is er meegedacht door de docentbegeleider, de begeleider vanuit de UoC en/of de opdrachtgever. Een aantal dilemma's waren ook cultuurgebonden en de begeleiders op Curaçao konden hierover advies geven waarna de aspirant-onderzoekers een keuze konden maken die het best aansloot bij het project en de deelnemers.

5.1 Participerend bezoek

Toen de aspirant-onderzoekers op Curaçao waren, zouden allereerst de participerende bezoeken plaatsvinden. Vanuit de literatuur is gebleken dat deze resultaten meer betrouwbaar werden wanneer er twee keer geobserveerd zou worden (Migchelbrink, 2016; Donk & Lanen, 2013). Echter bleek in de eerste week, waarin de bezoeken zouden plaatsvinden, dat de scholen de afspraak hadden geïnterpreteerd als een kennismaking tussen hen en de aspirant-onderzoekers. Hierdoor werden de eerste bezoeken een week uitgesteld. Qua tijd en planning werd het daarom lastig om een tweede bezoek te plannen. Dit leverde voor de aspirant-onderzoekers een dilemma op, omdat er aan de ene kant te weinig tijd was voor een tweede bezoek, maar aan de andere kant de resultaten hierdoor meer betrouwbaar werden. De docentbegeleider gaf aan dat de aspirant-onderzoekers zich moesten aanpassen aan de situatie zoals die op dat moment was. Toen is er de keuze gemaakt om aan te sluiten bij de situatie zoals deze was en dus elke school één keer te bezoeken, om te voorkomen dat de aspirant-onderzoekers later in tijdsnood kwamen. Het doel was namelijk dat de aspirant-onderzoekers een eerste indruk van de huidige werkwijze zouden krijgen. Er is daarom gekozen om niet te observeren hoe intens gedragingen en aspecten voorkwamen, maar of het voorkwam of niet (Migchelbrink, 2016).

5.2 Vragenlijst

Voor de kwantitatieve dataverzameling is er een vragenlijst opgesteld. Er zijn met alle scholen afspraken gemaakt, er is van tevoren aangegeven op welke dagen de vragenlijsten werden rondgebracht en wanneer deze opgehaald zouden worden. Hiervoor hebben de aspirant-onderzoekers zelf het initiatief genomen door een mail te versturen, een herinneringsbriefje bij de vragenlijst af te geven en dit nogmaals te vermelden tijdens het afgeven van de vragenlijst. Echter waren er bij zowel het wegbrengen als het ophalen een aantal leerkrachten niet aanwezig. Hierdoor moest de planning worden aangepast, maar er stond wel een deadline voor het verwerken van deze gegevens. Er was namelijk een SPSS-cursus gepland en tevens waren deze gegevens nodig voor het vormgeven van de eerste groepsbijeenkomst. Twee leerkrachten konden de vragenlijsten niet binnen de afgesproken tijd inleveren. Er ontstond een dilemma of de twee vragenlijsten wel moesten worden meegenomen in de analyse in verband met de tijd. Er is gekozen om deze twee vragenlijsten later op te halen, dit was mogelijk vanwege de speling in de planning, echter was één leerkracht die keer ook niet aanwezig. Deze vragenlijst is uiteindelijk niet meegenomen in de resultaten. Echter is er wel voor gekozen om de leerkracht aan de rest van het onderzoek te laten deelnemen, wat aansluit bij PAO, en wanneer zij opvallende punten had konden deze alsnog worden teruggekoppeld in de groepsbijeenkomst. Uiteindelijk zijn er 11 vragenlijsten met SPSS verwerkt en geanalyseerd, zodat de resultaten in de eerste groepsbijeenkomst konden worden teruggekoppeld.

5.3 Groepsbijeenkomsten

Aantal groepsbijeenkomsten

Daarnaast hebben de aspirant-onderzoekers in de onderzoeksopzet en planning beschreven dat er $\pm$ vier groepsbijeenkomsten wenselijk zijn om PAO vorm te geven en de cyclus een aantal keer te doorlopen (Migchelbrink, 2016). Aan het begin van het onderzoek bleek dat het plannen van afspraken met de deelnemers moeilijk verliep. Tijdens de kennismakingsgesprekken gaven velen aan dat ze in een drukke periode zaten, met andere zaken, zoals de kerstvakantie en feestdagen in december. Hierdoor werd het lastig om deze groepsbijeenkomsten te laten plaatsvinden. Dit leverde bij de aspirant-onderzoekers een dilemma op, omdat er rekening was gehouden met $\pm$ vier groepsbijeenkomsten zodat er een eindproduct van gewenste kwaliteit afgeleverd kon worden. Echter gaven de leerkrachten en (adjunct-)directrices aan dat zij geen tijd hadden om ongeveer vier groepsbijeenkomsten bij te wonen, waardoor er naar verwachting een lage opkomst zal zijn bij de groepsbijeenkomsten. De samenwerking met de deelnemers staat juist centraal bij PAO, hierdoor kan men een product afleveren dat samen met de deelnemers tot stand is gekomen en voldoet aan hun behoeften (Migchelbrink, 2016). Er is toen gekozen om rekening te houden met de situatie van de deelnemers en aan te sluiten bij de situatie. Om ervoor te zorgen dat het product zal aansluiten bij de behoeftes van de leerkrachten is er naast dat er twee groepsbijeenkomsten zijn georganiseerd, alvorens een vragenlijst uitgedeeld waarin vragen waren opgenomen die de behoeftes van de leerkrachten inventariseerde. Waardoor er alsnog een goede inventarisatie kon worden gemaakt, ondanks dat er geen vier groepsbijeenkomsten gehouden konden worden.

Bereiken deelnemers

Binnen de groepsbijeenkomst is er ook een ander dilemma opgetreden, de informatiebijeenkomst vond plaats om 13:30 uur, dit was voor de deelnemers te vroeg, daarom werd er aangegeven dat het beter was als het om 14:00 uur zou beginnen. De eerste groepsbijeenkomst vond om 14:00 uur plaats, maar ook hier waren de meeste deelnemers niet op tijd aanwezig. Enkele deelnemers waren er wel om 14:00 uur, zij gaven aan ook nog andere afspraken te hebben en dus niet zoveel tijd hadden om op de anderen te wachten. Het dilemma hierbij was dat de aspirant-onderzoekers zoveel mogelijk deelnemers wilden bereiken, maar de aanwezige deelnemers niet te lang wilden laten wachten. Uiteindelijk hebben de aspirant-onderzoekers een kwartier gewacht en hebben toen besloten om toch te beginnen met de bijeenkomst. Daarnaast hebben de aspirant-onderzoekers nagedacht om de volgende groepsbijeenkomst nog een half uur later te laten beginnen. Echter hebben de aspirant-onderzoekers dit besproken met meerdere betrokkenen en het samen gehad over de cultuur op Curaçao en is er tot de conclusie gekomen, dat dit geen effect zal hebben.

5.4 Evaluatie product

Nadat alle data was geanalyseerd en in de eerste groepsbijeenkomst met de deelnemers was bepaald dat een werkmap wenselijk was, stond de tweede groepsbijeenkomst gepland. Hierin werd het concept-product gepresenteerd en geëvalueerd zodat deze aangepast kon worden voordat de eindversie werd overhandigd. Hiervoor hadden de aspirant-onderzoekers een eerste e-mail verstuurd en later nog een herinneringsmail. Vervolgens zijn kort van tevoren alle scholen gebeld om te inventariseren hoeveel leerkrachten en (adjunct-) directrices aanwezig konden zijn. Er zouden $\pm$ acht deelnemers naar de bijeenkomst komen. Echter waren er uiteindelijk twee adjunct-directrices en één leerkracht aanwezig. De aanwezigen gaven aan dat de anderen het waarschijnlijk te druk hadden met andere zaken, zoals de feestdagen in december. In deze bijeenkomst werd de werkmap toegelicht en konden drie oefeningen zelf worden ervaren. Hiermee kon worden geëvalueerd of de uitleg van de oefeningen voldoende informatie gaf voor de leerkracht om hiermee aan de slag te gaan. Het leverde een dilemma op, omdat alleen de aanwezige deelnemers bekend waren met de werkmap en de oefeningen. Hierdoor werd de kans verkleind dat de leerkrachten de werkmap zouden gaan inzetten, omdat zij geen introductie en uitleg hebben gehad.

Om te zorgen voor meer bekendheid van de werkmap en oefeningen bij de leerkrachten is er besloten om een filmpje te maken. Enkele leerkrachten gaven namelijk in de vragenlijst aan de informatie via het internet of mail te willen ontvangen. Daarnaast is in alle klassen tijdens het uitdelen van de werkmap en de bijbehorende dozen gezamenlijk een oefening gedaan. Hierdoor hebben alle leerkrachten de kans gekregen om een beeld te krijgen van hoe de oefeningen zijn vormgegeven en uitgevoerd kunnen worden. Daarnaast konden zij eventueel vragen stellen aan de aspirant-onderzoekers wanneer er onduidelijkheden waren.

6. Nazorg en implementatie

In dit hoofdstuk wordt onderbouwd hoe de aspirant-onderzoekers hebben gezorgd voor de nazorg en implementatie van de uitkomsten van dit onderzoek.

6.1 Werkmap

Samen met de deelnemers is er in de groepsbijeenkomst besloten om een voorlichtingsmap te maken met daarin theorie over bepaalde onderwerpen, praktische oefeningen, tips en uitleg passend bij het voorbereidend schrijfonderwijs waarmee de leerkrachten direct aan de slag konden. Samen met de deelnemers is er besloten welke onderwerpen in de voorlichtingsmap moesten komen. De inventarisatie van de onderwerpen is aan bod gekomen in de vragenlijst en is daarnaast in een groepsbijeenkomst besproken. Hierdoor is ervoor gezorgd dat de onderwerpen aansloten bij de wensen en behoeften van de deelnemers. De optie van de voorlichtingsmap was meegenomen in de vragenlijsten en werd tijdens de groepsbijeenkomst dus ook benoemd als 'voorlichtingsmap'. Echter hebben de aspirant-onderzoekers later besloten om de term 'werkmap' te hanteren, omdat deze beter aansloot bij het product. Het is namelijk een praktisch product waarin alle oefeningen op dezelfde manier zijn uitgewerkt zodat leerkrachten in één oogopslag kunnen zien wat ze moeten doen, hoe ze het moeten doen, waarom het belangrijk is om te doen, wat hiervoor nodig is en hoe ze variatie kunnen aanbrengen in de oefening. In de eerste groepsbijeenkomst hebben de aspirant-onderzoekers gevraagd welke leerkrachten interesse hadden om te helpen met het opstellen van de map. Twee leerkrachten gaven aan dat zij wilden helpen, uiteindelijk heeft één leerkrachten oefeningen aangedragen voor in de werkmap. De anderen gaven aan dat zij in een drukke periode zaten, waardoor zij niet konden helpen.

6.2 Productpresentatie

Om ervoor te zorgen dat de leerkrachten de werkmap direct konden gebruiken is ervoor gekozen om bij de werkmap twee dozen toe te voegen met materialen die in de werkmap worden beschreven (zie afbeelding 1). De keuze om materialen toe te voegen aan de dozen is samen met de deelnemers tijdens de tweede groepsbijeenkomst besloten. Door de toegevoegde materialen is de implementatie vergroot, omdat de leerkrachten deze direct konden inzetten en gebruiken. Hierdoor is de drempel voor het gebruiken van de werkmap verlaagd. Er is gekozen voor versierde dozen met titels, omdat deze makkelijk herkenbaar zijn en aantrekkelijker zijn voor de kleuters. In doos 1 zat de werkmap, oefeningen uit de methode 'Schrijven zonder pen', een zelfgemaakt kleurplatenboek met kleurplaten voor jongens en meisjes, de 'knip-knap methode', werkboek met schrijffiguren voor jongens en meisjes, liedjes/versjes en kaarten met visuele hints over de uitgangshouding (zie afbeelding 2). In doos 2 zaten materialen zodat de oefeningen direct konden worden uitgevoerd. Voorbeelden hiervan zijn rietjes, wasknijpers, schijfjes van een pool-noodle, pompoms, een geplastificeerde waaier met schrijffiguren, een whiteboard marker, geplastificeerde kleikaarten en grippers (zie afbeelding 3). Alle materialen zijn zo gemaakt dat de leerkrachten deze meteen kunnen gebruiken in de klas. Daarnaast hadden enkele leerkrachten aangegeven dat zij beschikken over onvoldoende materialen en drukte qua tijd ervaren, ook om deze redenen zijn er materialen toegevoegd.

Afbeelding 1: Dozen Werkmap 'Schrijven op school!' (Eigen afbeelding, 2017).

Hiermee wilden de aspirant-onderzoekers aan de deelnemers laten zien dat men ook met simpele en goedkope huis-tuin- en keukengedoe het onderwijs deels kan vormgeven. Daarnaast draagt het filmpje over de werkmappie bij aan de nazorg en implementatie hiervan. Dit staat beschreven in paragraaf 5.4 'evaluatie product'.

Tevens is er in de laatste groepsbijeenkomst samen met de leerkrachten besloten dat de aspirant-onderzoekers de dozen persoonlijk langs komen brengen in alle klassen. Hierdoor is het zeker dat alle klassen de werkmappie met de dozen hebben ontvangen en kunnen zij de werkmappie meteen inzetten in de klas. Tijdens deze bezoeken is er in overleg met de deelnemers gezamenlijk in elke klas een oefening voorgedaan met de kleuters. Zo konden de leerkrachten die niet bij de laatste groepsbijeenkomst aanwezig waren samen met de aspirant-onderzoekers ervaren hoe een oefening uit de map kon worden uitgevoerd en konden zij hierover eventuele vragen stellen. Een andere optie was het versturen van de werkmappie via de mail, enkele leerkrachten hadden in de vragenlijst namelijk aangegeven graag de informatie via de mail te willen ontvangen. Echter moesten de dozen dan alsnog apart geleverd worden en kon er geen oefening worden voorgedaan. Daarnaast was het bezoek meteen een moment om de deelnemers te bedanken voor hun deelname en bijdrage aan het onderzoek. Via de mail vonden de aspirant-onderzoekers dit te onpersoonlijk.

Afbeelding 2: Doos 1 'Schrijven op School!' (Eigen afbeelding, 2017).

Afbeelding 3: Doos 2 'Schrijven op School!' (Eigen afbeelding, 2017).

Aangezien het niet zeker is of de werkmappie voldoende geïmplementeerd is bij de leerkrachten hebben de aspirant-onderzoekers een aanbeveling gedaan om de implementatie van de werkmappie te vergroten. Namelijk het organiseren van een workshop waarin de werkmappie centraal staat. Dit sluit aan bij de resultaten uit de vragenlijst waarin 54.55% aangaf dat ze in de toekomst informatie in de vorm van een workshop willen ontvangen. Deze workshop heeft als doel de leerkrachten beter kennis te laten maken met de werkmappie en hun eventuele vragen hierover te kunnen beantwoorden. De leerkrachten hebben namelijk gedurende het onderzoek gehad om de werkmappie daadwerkelijk in de praktijk uit te proberen. In de workshop dient zowel de theoretische informatie besproken te worden om de leerkrachten zich hiervan extra bewust te maken, als de oefeningen en tips om hiervan de relevantie extra toe te lichten en de oefeningen/tips te laten ervaren. Tevens kunnen de leerkrachten in deze workshop ervaringen bespreken en elkaar ideeën geven over de toepassing van de oefeningen en tips in de klas. Deze workshop kan gegeven worden door een ergotherapeut welke werkzaam is op het eiland of door ergotherapie studenten. Naderhand kan er bepaald worden of er behoefte is aan een aanvullende workshop.

Eindpresentatie opdrachtgever

De aspirant-onderzoekers hebben een eindpresentatie verzorgd die gegeven werd op het hoofdkantoor van de opdrachtgever, D.O.S. Hierin werd het onderzoeksproces gepresenteerd en de werkmap toegelicht. Ook het filmpje behorende bij de werkmap werd hier getoond. Bij deze bijeenkomst was het zorgteam van D.O.S. aanwezig. Dit team bestaat uit maatschappelijk werkers, een psycholoog en een orthopedagoog die tevens opdrachtgever was. Daarnaast was ook de begeleider vanuit UoC aanwezig en een aantal directrices en adjunct-directrices van de deelnemende basisscholen. Tevens waren er een aantal directrices van andere basisscholen aanwezig voor de eindpresentaties van andere stagiaires, zij hebben ook interesse getoond in de werkmap. Voor implementatie is het belangrijk om betrokkenen zoveel mogelijk te informeren over de resultaten. Door al deze betrokkenen wordt de kans op voldoende draagvlak vergroot en daarmee ook de bereidheid tot verandering (Wijk, 2007).

Krantenartikel en social media

De begeleider van UoC was zeer te spreken over het onderzoek en eindproduct. Om deze reden heeft zij actie ondernomen om meer bekendheid te creëren rondom het onderzoek en eindproduct. Hiervoor heeft zij vier kranten benaderd en hierin is een artikel geplaatst. In drie kranten is dit artikel in het Papiaments verschenen en in één krant in het Nederlands. De krantenartikelen zijn bijgevoegd in bijlage 10. Ook is dit artikel verschenen op de facebook-pagina van UoC. Deze is te vinden via de volgende link:

<https://www.facebook.com/notes/university-of-cura%C3%A7ao/onderzoek-naar-voorbereidend-schrijven-wordt-uitgebreid/1066299256832401>.

7. Terugblik/reflectie op het praktijkgericht onderzoek

In dit hoofdstuk wordt teruggeblikt op hoe er rekening is gehouden met praktische zaken zoals de communicatie tussen de aspirant-onderzoekers, de verschillende partijen en begeleiders en is beschreven hoe de planning van het onderzoek eruit heeft gezien. Daarnaast is er gereflecteerd op de inhoud van het onderzoek en de samenwerking tijdens dit onderzoek.

7.1 Communicatie

Samenwerking aspirant-onderzoekers

Dit praktijkgericht onderzoek is uitgevoerd door drie aspirant-onderzoekers. Aan het begin van de samenwerking hebben de aspirant-onderzoekers afspraken gemaakt over de samenwerking en deze vastgelegd in een samenwerkingscontract, als basis voor een goede samenwerking (Bijlage 11: Afsprakenlijst aspirant-onderzoekers). Bij de samenwerking maakten de aspirant-onderzoekers gebruik van elkaars kwaliteiten en op basis daarvan werden enkele taken verdeeld, daarnaast controleerden zij elkaars werk en vulden zij elkaar aan, wat bijdroeg aan de kwaliteit van het onderzoek. Als groep waren de aspirant-onderzoekers namelijk verantwoordelijk voor het uitvoeren van een kwalitatief goed onderzoek en een goede samenwerking. Om te peilen of iedereen de samenwerking goed vond verlopen, is er gedurende het onderzoek twee keer een peerfeedback moment geweest. Hierbij hebben de aspirant-onderzoekers elkaar feedback gegeven op de samenwerking en werd de samenwerking besproken. Daarnaast waren de aspirant-onderzoekers verantwoordelijk voor het leggen en het behouden van de contacten met de docentbegeleider, de opdrachtgever en de begeleider vanuit de University of Curaçao. Hierbij was niemand specifiek verantwoordelijk voor de communicatie met één bepaald persoon. De aspirant-onderzoekers namen hierin allemaal initiatief en dit was tevens afhankelijk van welke aspirant-onderzoeker op welk moment de beschikking had over internet.

Communicatie docentbegeleider

Vanuit Nederland kregen de aspirant-onderzoekers begeleiding van de docentbegeleider. Voor het vertrek naar Curaçao zijn er duidelijke afspraken gemaakt met de docentbegeleider. Hierin zijn afspraken opgenomen zoals het geven van feedback en contactmomenten. Het contact is verlopen via Skype, mail en WhatsApp. Deze afspraken zijn opgesteld in een afsprakenlijst en hebben beide partijen ondertekend (Bijlage 12: Afsprakenlijst docentbegeleider). Tevens zijn de verwachtingen van beide kanten uitgesproken, op die manier wisten beide partijen waar zij aan toe waren. Voor een skype-afpraak stuurden de aspirant-onderzoekers vragen of stukken op, zodat er gericht over onderwerpen en vragen gesproken kon worden. Voor het afspreken van een skype-gesprek werd er rekening gehouden met het tijdsverschil. De laatste twee weken waren de aspirant-onderzoekers terug in Nederland en is het contact verlopen via mail en WhatsApp, maar vooral ook face-to-face. De aspirant-onderzoekers namen hierin het initiatief en vroegen om feedback van de docentbegeleider. Tijdens de face-to-face contacten werden afspraken gemaakt voor het vervolg.

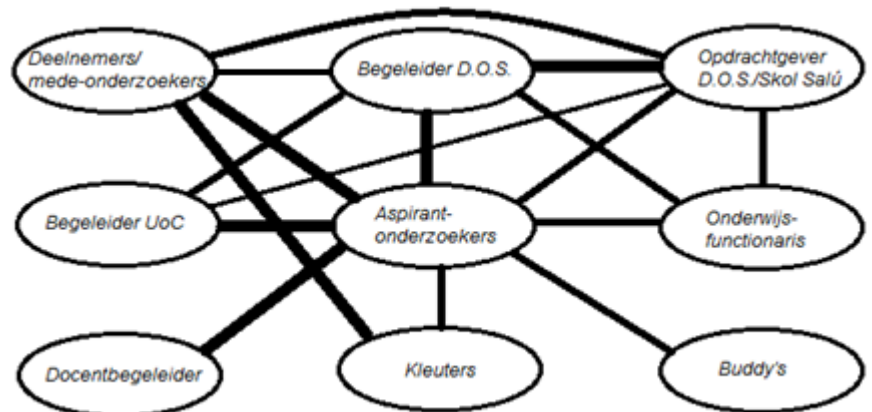
Communicatie opdrachtgever

De communicatie met de opdrachtgever is de eerste maand via Skype, de mail en WhatsApp verlopen, in verband met de afstand. Om dit soepel te laten verlopen werd er van te voren een agenda opgesteld, zodat deze punten afgewerkt konden worden. Tijdens de eerste face-to-face afspraak op Curaçao met de opdrachtgever is er afgesproken om elke donderdag de voortgang te bespreken. Hiervoor stelden de aspirant-onderzoekers een agenda op en verstuurden deze een dag voor de afspraak. Na afloop werden er notulen gemaakt, zodat iedereen de afspraken en actiepunten terug kon lezen. Tussentijds werd de opdrachtgever via mail en WhatsApp op de hoogte gehouden van het verloop van het onderzoek. Op die manier hield zij zicht op de acties die door de aspirant-onderzoekers werden uitgevoerd. Bij dringende vragen was er afgesproken dat de aspirant-onderzoekers konden bellen.

Aan het einde van de periode op Curaçao is er feedback gegeven door de opdrachtgever, onder andere op de communicatie en samenwerking (Bijlage 13: Feedback opdrachtgever).

Begeleider UoC

Naast de begeleider van D.O.S. was er ook een begeleider vanuit de UoC. Dit contact verliep eveneens via de mail, WhatsApp en face-to-face afspraken. Er stonden geen vaste afspraken gepland, maar de aspirant-onderzoekers hielden de begeleider tussentijds op de hoogte en namen zelf het initiatief als er een face-to-face afspraak nodig was. Ook door de begeleider vanuit UoC is aan het einde van de periode op Curaçao feedback gegeven, onder andere op de communicatie en samenwerking (Bijlage 14: Feedback begeleider UoC).

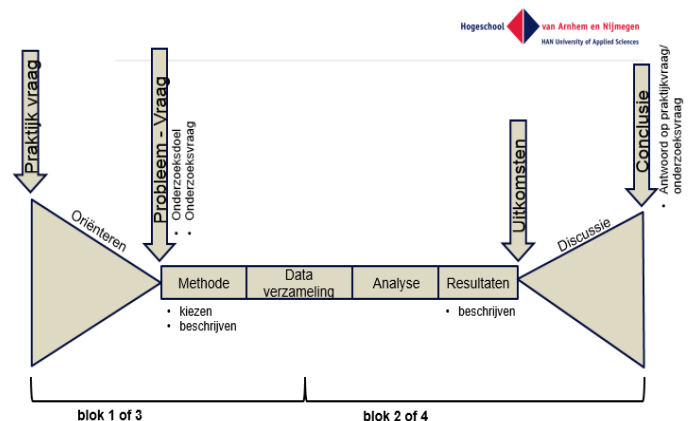
Figuur 3: Adviesrelatieschema (Eigen afbeelding, 2017)

Buddy's

Gedurende het onderzoek hebben de aspirant-onderzoekers contact gehouden met andere aspirant-onderzoekers die ook in het buitenland het praktijkgericht onderzoek uitvoerden. Zij hadden de functie als buddy. Tijdens dit contact zijn er vragen en dilemma's aan elkaar voorgelegd en besproken, om een goede afweging te kunnen maken. Alle relaties tussen de aspirant-onderzoekers en de andere partijen zijn weergegeven in figuur 3.

7.2 Planning

Om ervoor te zorgen dat het onderzoek goed verliep, is er aan het begin van het onderzoek een tijdsplanning opgesteld. Deze is opgesteld toen de aspirant-onderzoekers in Nederland verbleven. Hierbij is gebruik gemaakt van het schema in figuur 4. Daarnaast zijn de fases van PAO gebruikt om de planning gedetailleerder weer te geven (Migchelbrink, 2016). Naast dat deze planning in Nederland door de opdrachtgever en docentbegeleider is beoordeeld, werd deze toen de aspirant-onderzoekers op Curaçao waren, nogmaals gecontroleerd en aangescherpt. In de tijdsplanning is er ruimte gelaten voor uitloop en andere onverwachte gebeurtenissen. Onder andere, omdat er binnen een andere cultuur werd gewerkt, is het van belang geweest dat hier rekening mee werd gehouden. Zo stond in de planning beschreven dat er in week 42 werd gestart met de dataverzameling middels een participierend bezoek. De opdrachtgever had het eerste contact gelegd met de desbetreffende scholen. Echter bleef het bij elke afspraak bij een kennismaking en werd er nog niet gestart met een participierend bezoek in alle klassen. In week 43 vonden de eerste participerende bezoeken plaats waardoor de planning een week opschuif.

Figuur 4: Planning onderzoek (Stöcker, Satink, Barry & Kuyk, 2016)

Ook tijdens het ophalen van de vragenlijsten bleken een aantal leerkrachten niet aanwezig te zijn, waardoor de vragenlijsten niet opgehaald konden worden. Hierdoor moest de planning worden aangepast en taken worden verschoven, omdat de gegevens geanalyseerd moesten zijn voordat de eerste groepsbijeenkomst plaatsvond. Doordat de aspirant-onderzoekers van tevoren rekening hadden gehouden met onverwachte gebeurtenissen, konden zij zich makkelijk aanpassen en zich flexibel opstellen. Daarnaast werd gedurende het project pas bepaald wat het eindproduct zou worden, omdat deze in samenspraak met de deelnemers werd gekozen. Dit kon niet exact in de planning worden meegenomen, echter is hier wel tijd en ruimte voor ingecalculeerd.

7.3 Terugblik/reflectie op de inhoud

Hieronder staat een reflectie volgens Korthagen weergegeven om te reflecteren op het praktijkgericht onderzoek.

7.3.1. Handelen

De aspirant-onderzoekers wilden met dit onderzoek bereiken dat de leerkrachten van groep 2 van de vijf basisscholen, indien hier behoefte aan was, ondersteund werden in hun behoeften omtrent hun professionele ontwikkeling op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs. De actie moest aansluiten bij de wensen en behoeften van de leerkrachten.

7.3.2 Terugblikken op het handelen

De methode PAO heeft ervoor gezorgd dat de actie aansloot bij de wensen en behoeften van de leerkrachten. Bij PAO is het belangrijk om een gelijkwaardige houding aan te nemen en de deelnemers bij iedere stap in het proces te betrekken, zij participeren namelijk als mede-onderzoekers (Migchelbrink, 2016). Ondanks dat niet alle leerkrachten de vragenlijst hebben kunnen invullen en niet elke leerkracht in de gelegenheid was om één of beide groepsbijeenkomsten bij te wonen, is er gestreefd door op meerdere manieren de data te verzamelen, iedereen haar mening, ideeën en wensen te betrekken. Hierdoor hebben de aspirant-onderzoekers een actie kunnen uitvoeren die bij de wensen en behoeften van de leerkrachten aansloot.

7.3.3 Bewustwording essentiële aspecten

Wanneer alle leerkrachten aan alle dataverzamelingstechnieken hadden bijgedragen of wanneer de onderzoekspopulatie uit meer deelnemers bestond, sloot de actie wellicht beter aan bij de wensen en behoeften van de leerkrachten. De aspirant-onderzoekers zijn zich bewust geworden van het belang van de tijd waarop een onderzoek plaatsvindt. Op het moment van dit onderzoek, gaven namelijk veel leerkrachten aan dat zij druk waren (bijvoorbeeld met de feestdagen).

7.3.4. Formuleren van alternatieven

Een alternatief hiervoor was geweest om het praktijkgericht onderzoek in de andere periode te verrichten. Echter bood de opdrachtgever in die periode geen plaats aan voor een praktijkgericht onderzoek en konden de aspirant-onderzoekers dit niet voorafgaand aan het onderzoek overzien. Daarnaast is het mogelijk dat de leerkrachten op dat moment druk waren geweest met andere zaken, zoals de afsluiting van het jaar. Een ander alternatief was geweest om tijdens de informatiebijeenkomst de data voor de groepsbijeenkomst aan de leerkrachten voor te stellen, zodat zij langer de tijd hadden om hier rekening mee te houden.

7.3.5 Uitproberen

Bij een volgend project waarin deelnemers zijn betrokken kunnen er met een aantal aspecten rekening gehouden worden. Zo willen de aspirant-onderzoekers hun deelnemers dan tijdiger de exacte data laten weten waarop bijeenkomsten plaatsvinden. Daarnaast willen de aspirant-onderzoekers zich aanpassen aan de situatie en zo nodig de tijd/data aanpassen wanneer nodig. De aspirant-onderzoekers hebben namelijk ervaren, dat de samenwerking met deelnemers bevordert wanneer men rekening houdt en zich waar mogelijk aanpast aan de situatie.

7.4 Terugblik/reflectie op de samenwerking

Hieronder staat een reflectie volgens Korthagen weergegeven om te reflecteren op de samenwerking tijdens het praktijkgericht onderzoek.

7.4.1 Handelen

Voor het praktijkgericht onderzoek hebben de drie aspirant-onderzoekers ervoor gekozen om samen in het buitenland hun onderzoek te verrichten. Gezamenlijk gingen zij naar Curaçao om daar onderzoek te doen op vijf basisscholen. De aspirant-onderzoekers hadden als doel om het praktijkgericht onderzoek gezamenlijk met een goed gevolg af te sluiten. Van tevoren was er een (globale) planning gemaakt, maar nog geen concrete taakverdeling opgesteld.

7.4.2. Terugblikken op het handelen

Gedurende de tijd dat de aspirant-onderzoekers samen doorbrachten en het onderzoek bezig was, merkten de aspirant-onderzoekers dat zij steeds meer op elkaar afgestemd raakten. De samenwerking verliep zonder moeilijkheden, de taken werden eerlijk verdeeld en iedereen nam initiatief om taken op zich te nemen. De aspirant-onderzoekers hebben voor elkaar peerassessments ingevuld en op deze momenten met elkaar gesproken over de samenwerking. Hierbij is naar voren gekomen dat iedereen tevreden was over de samenwerking.

7.4.3. Bewustwording essentiële aspecten

De aspirant-onderzoekers hebben ontdekt dat zij door meer met elkaar samen te zijn, (ook buiten school om) door namelijk samen met elkaar te leven, goed op elkaar afgestemd raakten. Dit had geen van de aspirant-onderzoekers eerder ervaren. Echter is deze ontdekking niet te generaliseren.

7.4.4. Alternatieven

Ondanks dat deze ontdekking niet te generaliseren is naar andere samenwerking. Hebben de aspirant-onderzoekers ingezien dat 'teambuilding' de samenwerking positief kan beïnvloeden. Dit kan ook in andere samenwerkingsverbanden uitgetoetst worden, door bijvoorbeeld ook eens 'buiten school om' met elkaar af te spreken. Hier moet bij de andere groepsleden dan wel een behoefte aan zijn.

7.4.5. Uitproberen

In een volgende groepssamenwerking, wanneer de aspirant-onderzoekers niet samenwerken, willen zij proberen om aan teambuilding te doen. Zij willen dan bijvoorbeeld buiten school een keer afspreken om een activiteit te doen, zodat men elkaar beter leert kennen. Hierdoor leert men elkaars kwaliteiten en zwakke punten ook beter kennen, wat de samenwerking en het product op een positieve manier kan beïnvloeden. Dit kan bijvoorbeeld helpen bij het verdelen van de taken.

8. Bronnen

Algemeen Nederlands Woordenboek. (z.d.). *Organisator*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <http://anw.inl.nl/article/organisator>

Algemeen Nederlands Woordenboek. (z.d.). *Begeleider*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <http://anw.inl.nl/article/begeleider>

Baarda, B. (2009). *Dit is onderzoek*. (1e druk). Houten: Noordhoff Uitgevers.

Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de, & Teunissen, J. (2009). *Basisboek Kwalitatief onderzoek handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Bakker, E., & Buuren, H. van. (2014). *Onderzoek in de gezondheidszorg* (2^e druk). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Beemen, L. van. (2010). *Ontwikkelingspsychologie* (4e druk). Groningen/Houten: Noordhoff uitgevers.

Berger, M., & Stevens, R. (2011). *Begrippenkader dossiers professionalisering*. Gedownload op 30 december 2016, van http://www.nji.nl/nl/DownloadNJI/Professionalisering_Begrippenkader.pdf

Boeijen, L., & Jurriëns, E. (2016). *Vorbereidend schrijven*. (Eindrapport OWE Praktijkgericht Onderzoek). Willemstad, Nijmegen: Dienst Openbare Scholen, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Boog, B., Slagter, M., Jacobs-Moonen, I., & Meijering, F. (2005). *Focus op Action Research*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Brouwers, H. (2014). *Kiezen voor het jonge kind* (4^e oplage). Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Buis, E. (2005). *Noteer je dit even?: Tips en oefeningen voor assertief en efficiënt notuleren*. Zaltbommel: Thema B.V.

Centrum ambulante revalidatie (z.d.). *Schrijven doe je zo: Informatiebundel voor ouders en leerkrachten*. Gedownload op 30 november 2016, van <http://www.revalidatiecentrumdat.be/files/Bundel%20voor%20ouders%20-%20Schrijven%20doe%20je%20zo.pdf>

Cup, E., & Hartingsveldt, M. van. (2012). Ergotherapeut. In M. Le Granse, M. van Hartingsveldt & A. Kinébanian (Red.), *Grondslagen van de ergotherapie* (pp. 231-247). Amsterdam: Reed Business.

Dobbe, T., & Liefeland, M. van. (z.d.). *Vragenlijsten: Dictaat en case study*. Geraadpleegd op 22 januari 2017, van [http://cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20\(2005\)/om2_files/syllabus/vragenlijsten.pdf](http://cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20(2005)/om2_files/syllabus/vragenlijsten.pdf)

Donk, C. van der., & Lanen, B. van. (2011). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn* (1e druk). Bussum: Coutinho.

Encyclo. (z.d.). *Begrip genoeg*. Geraadpleegd op 14 oktober 2016, van <http://www.encyclo.nl/begrip/genoeg>

Ergowijis. (z.d.). *Ergotherapie*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <http://ergowijis.com/>

- Exner, C. (2005). *Development of hand skills*. In: J. Case-Smith (Ed.). *Occupational therapy for children*. St Louis: Elsevier Mosby.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3e druk). London: Sage Publications Ltd.
- Granse, M. le, Hartingsveldt, M. van, & Kinébanian, A. (Red.). (2012). *Grondslagen van de ergotherapie* (3e druk). Amsterdam: Reed Business.
- Guskey, T. (2003). What makes professional development effective? *Phi Delta Kappan*, 84(10), 748-750.
- Hart, H. 't, Boeije, H., & Hox, J. (2006). *Onderzoeksmethoden* (7e druk). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Hartingsveldt, M. van, Cup, E., & Corstens- Mignot, M. (2006/2010). *Korte Observatie Ergotherapie Kleuters*. (1e druk, 2e oplage). Nijmegen: Uitgeverij ERGOBOEK.
- Hartingsveldt, M. van, Logister-Proost, I., & Kinébanian, A. (2010). *Beroepsprofiel ergotherapeut*. Utrecht: Ergotherapie Nederland/Boom Lemma.
- Ik leer in beelden. (z.d). *Groep 1 en 2*. Geraadpleegd op 14 oktober 2016, van <http://www.ikleerinbeelden.nl/op-school/beelddenken-basisschool/groep-1-en-2-kleuter/>
- Kind in beweging. (z.d.). *Schrijfmotoriek*. Geraadpleegd op 14 oktober 2016, van http://www.kindinbeweging.be/nl/producten/kleuter/praktische_tips/schrijfmotoriek-43.html
- Klerk, K. de, Peeterman, B., Post, S., & Postuma, M. (2006). *Schrijven doe je zo.....!!* Voorlichtingsmateriaal. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- KU Leuven. (2011). *Voor en nadelen van focusgroepen*. Gedownload op 30 december 2016, van <https://associatie.kuleuven.be/altus/seminaries/1112/131011/focusgroepen.pdf>
- Kwast, A.D. (2005). *Schrijven kun je leren: De theorie van het schrijven* (7e ongewijzigde druk). Alkmaar: Stichting Stylus et Cultura.
- Lange, R. de, Schuman, H., & Montesano Montessori, N. (2012). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals* (5e ongewijzigde druk). Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Leraar 24. (2014). *De didacticus*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <https://www.leraar24.nl/video/5613/de-didacticus#tab=0>
- Litière, M. (2002). *Mijn kind leert schrijven*. Tiel: Lannoo.
- Manders, M. (2016). *Wat is SPSS en 3 voorbeelden waarom je SPSS gebruikt*. Geraadpleegd op 27 december 2016, van <https://www.scribbr.nl/statistiek/wat-spss-en-waarom-gebruik-je-spss/>
- Marr, D., Cermak, S., Cohn, E., & Henderson, A. (2003). Fine motor activities in Head Start and kindergarten classrooms. *American Journal of Occupational Therapy*, 57 (5), 550-557.
- Migchelbrink, F. (2008). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Amsterdam: SWP.
- Migchelbrink, F. (2016). *De kern van participatief actieonderzoek*. Amsterdam: B.V. Uitgeverij SWP.
- Noordstar, J. (2009). *Motoriek in de basisschool*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.

Notuleerservice Nederland. (2015). *Schriftelijke verslaglegging in het gemeentehuis: Wanneer, waarom en hoe?* Gedownload op 6 december 2016, van <https://www.notuleerservice.nl/wp-content/uploads/2015/06/Whitepaper-NN-Schriftelijke-verslaglegging-in-het-gemeentehuis.pdf>

Onderwijskiezer. (z.d.). *Pedagoog*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van https://www.onderwijskiezer.be/v2/beroepen/beroep_detail.php?beroep=637

Peet, A. van, Namesnik, K., & Hox, J. (2010). *Toegepaste statistiek: Beschrijvende technieken* (3e druk). Houten: Noordhoff Uitgevers.

Plan 4. (z.d.). *Dagelijks handelen*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <http://www.plan4ergotherapie.nl/wat/dagelijks-handelen/>

Pollock, N. Lockhart, J., Blowes, B., Semple, K., Webster, M., Farhat, L., Jacobson, J., Bradley, J., & Brunetti, S. (2009). *Handwriting Assessment Protocol, 2e editie*. Hamilton Ontario: McMaster University.

Schremer, D. (2013). *Handschriftonderwijs actueler dan ooit: Jongens en meisjes schrijven anders!* Gedownload op 14 oktober 2016, van <http://www.mrtinbeweging.net/sites/default/files/2013%20Dick%20Schremer%20-%20Jongens%20en%20meisjes%20schrijven%20anders.pdf>

Stöcker, J., Satink, T., Barry, M., & Kuyk, M. van. (2016/2017). *Van analyse van het probleem naar doelstelling en onderzoeksvraag*. Powerpoint. Nijmegen: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Stokking, K. (2000). *Bouwstenen voor onderzoek in onderwijs en opleiding*. Utrecht: ISOR Onderwijsresearch Universiteit Utrecht.

Survalyzer. (2016). *Welke Likertschaal kan je het beste gebruiken?* Geraadpleegd op 21 oktober 2016, van http://www.survalyzer.com/nl/blog/online-enquetes-welke-likertschaal-gebruiken/?utm_source=netq&utm_medium=referral&utm_campaign=redirect

SurveyMonkey. (1999-2017). *Uitleg van de Likert-schaal*. Geraadpleegd op 8 november 2016, van <https://nl.surveymonkey.com/mp/likert-scale/>

Swaen, B. (2016). *Kwalitatief vs. kwantitatief onderzoek*. Geraadpleegd op 27 december 2016, van <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/kwalitatief-vs-kwantitatief-onderzoek/>

The APA Team. (2014). *Getallen, cijfers en nummers*. Geraadpleegd op 26 januari 2017, van <http://theapateam.blogspot.nl/2014/12/getallen-cijfers-en-nummers.html>

The APA Team. (2015). *Tabellen en figuren*. Geraadpleegd op 26 januari 2017, van <http://theapateam.blogspot.nl/2015/02/tabellen-en-figuren.html>

Tubbing, L. (z.d.). *Hoe interviews te coderen*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <http://deafstudeerconsultant.nl/hoe-interviews-te-coderen/>

Van Dale. (z.d.). *Betekenis 'methode'*. Geraadpleegd op 14 oktober 2016, van <http://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/betekenis/nederlands/methode>

Veen, K. van, Zwart, R., Meirink, J., & Verloop, N. (2010). *Professionele ontwikkeling van leraren: een reviewstudie naar effectieve kenmerken van professionaliseringsinterventies van leraren*. Geraadpleegd op 10 oktober 2016, van http://www.rug.nl/research/portal/files/15093764/Review_professionele_ontw_leraren.pdf!null

Verhoeven, N. (2011). *Wat is onderzoek?: Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. (4^e druk). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

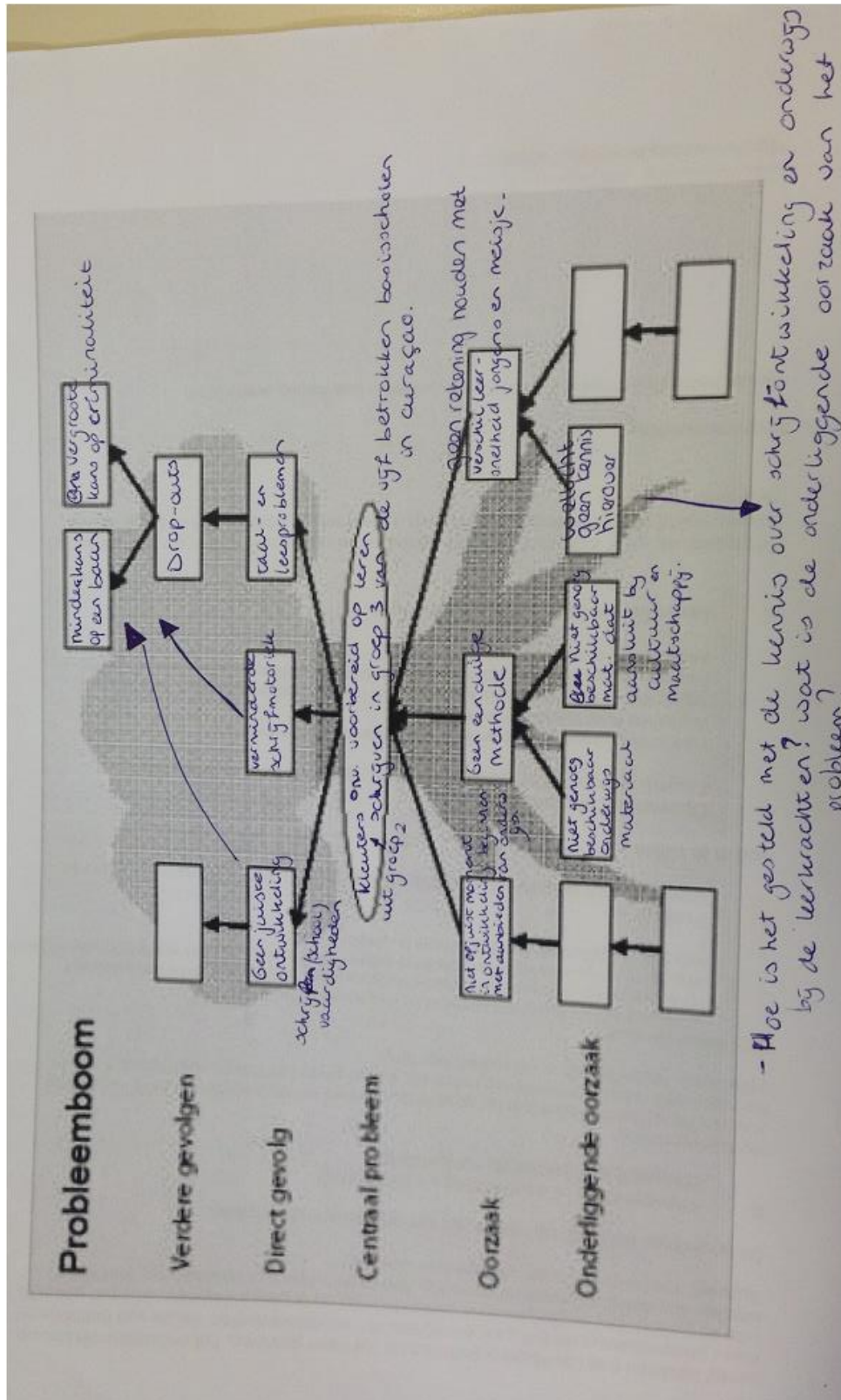
Wijk, J. van. (2007). *Succesvol afstuderen: Praktijkgericht onderzoek in het HBO*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Willems, D., & Zwieten, M. van. (2004). *Waardering van kwalitatief onderzoek*. Geraadpleegd op 27 december 2016, van <https://www.henw.org/archief/volledig/id2715-waardering-van-kwalitatief-onderzoek.html>

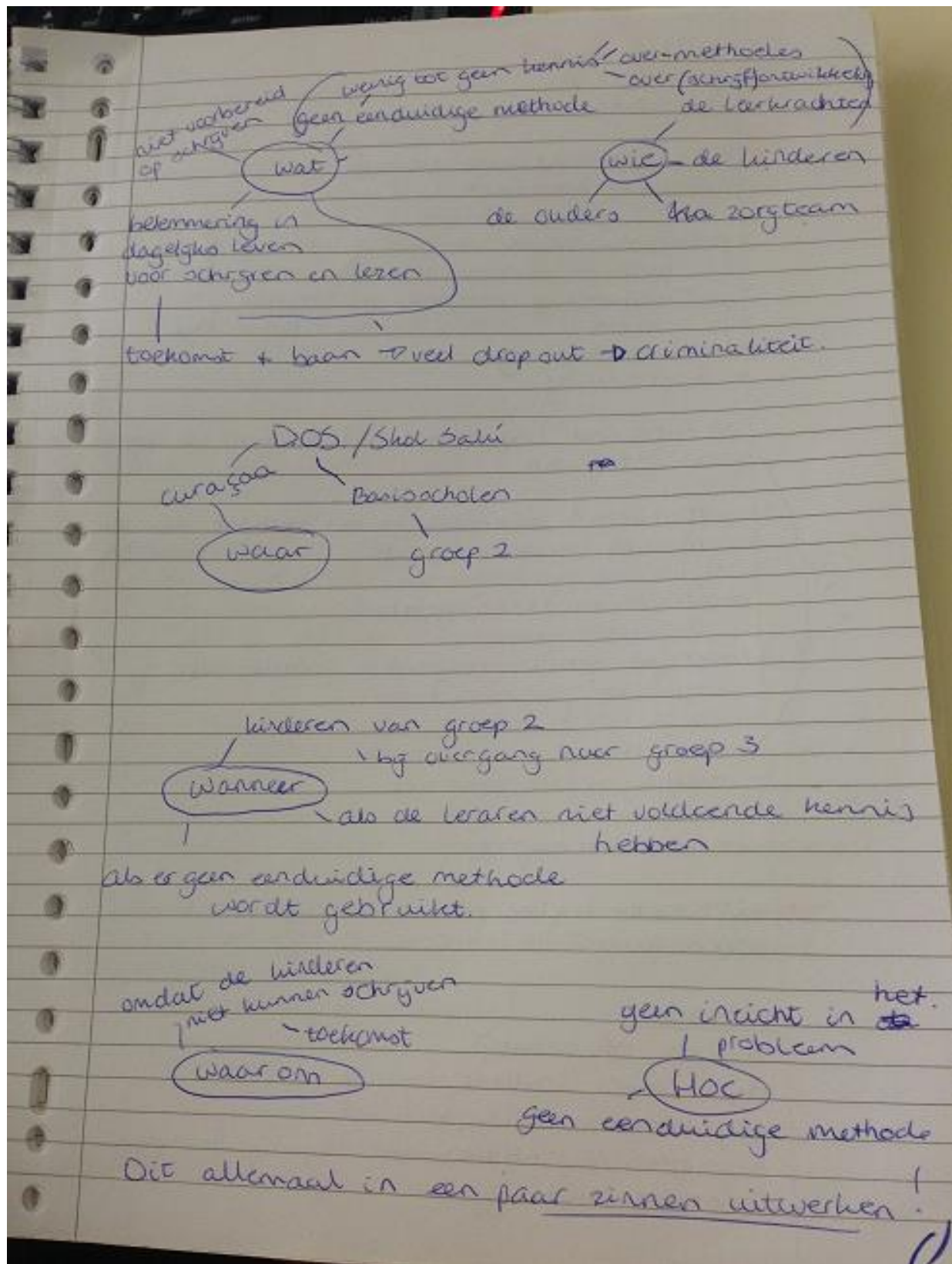
World Health Organisation. (2001). *International classification of functioning, disability and health*. ICF: short version

9. Bijlagen

9.1. Bijlage 1: Probleemboom

9.2. Bijlage 2: 5xW+H

9.3. Bijlage 3: Operationalisering probleem-doel en vraagstelling

Actieve participatie	Actieve deelname aan activiteiten van het dagelijks en maatschappelijke leven (Ergowijs, z.d.).
Begeleider	Iemand, in dit geval de leerkracht, die kleuters op weg vergezelt in een ondersteunende rol, bijvoorbeeld door hulp te bieden of toezicht te houden (Algemeen Nederlands Woordenboek, z.d.).
Dagelijks handelen	Alle activiteiten die men op een dag doet en belangrijk vindt. Deze activiteiten zijn te verdelen over drie gebieden: - Wonen en zorgen (zoals huishouden of voor uzelf zorgen) - Werken/leren (zoals (vrijwilligers)werk of studie) - Vrije tijd/spel (zoals hobby's of sociale contacten) (Plan 4, z.d.).
Didacticus	Didacticus is de primaire functie van een leerkracht. De didacticus weet zijn of haar leerlingen te motiveren, geeft adequate instructies en biedt passende, effectieve werkvormen aan. Dit verloopt volgens het vier fasenmodel: 1; Vertel het ze, 2; Doe het voor, 3; Ga met ze oefenen, 4; Bekrachtig (Leraar 24, 2014).
Ergotherapeutisch perspectief	Een punt van waaruit iemand naar iets kijkt of waarneemt (Ensie, 2015). In dit geval vanuit ergotherapeutisch gezichtspunt. Ergotherapie richt zich op het vergroten van de kwaliteit van leven van mensen en op de participatie van mensen (Granse, Hartingsveldt & Kinébanian, 2012).
Fijne motoriek	Nauwkeurig gebruik van de hand (World Health Organisation, 2001). Ook wel vaardigheden die met de handen worden uitgevoerd om voorwerpen te pakken en er mee te manipuleren. De fijne motoriek bestaat uit de basale vaardigheden, zoals het reiken, het grijpen, het dragen en het willekeurig loslaten en de meer complexe vaardigheden zoals de in-hand manipulation, het bilateraal handgebruik en het gebruik van gereedschap (Exner, 2005). Een goed ontwikkelde motoriek is belangrijk voor optimale participatie op school (Hartingsveldt, Cup & Corstens-Mignot, 2006/2010).

Fijnmotorische vaardigheden	Vanuit de Korte Observatie Ergotherapie Kleuters moet een kleuter over de volgende fijnmotorische vaardigheden beschikken om in groep 3 te leren schrijven: knippen, manipulatie hand, tweehandig bewegen en kruisen middellijn (Hartingsveldt et al., 2006/2010). Als er in het verslag wordt gesproken over de juiste fijnmotorische vaardigheden dan worden de bovenstaande vaardigheden bedoeld.
Kleuters	Kinderen behoren tot de kleuterperiode wanneer men tussen de 4-6 jaar is. De kleuterperiode omvat de eerste twee jaren van het basisonderwijs. Echter heeft de kleutertijd heel specifieke kenmerken en onderscheidt deze zich nog altijd duidelijk van de lagere-schoolperiode die op zesjarige leeftijd wordt ingeluid (Beemen, 2010).
Kleutervaardigheden	Vaardigheden die kleuters in de kleuterklas aangeleerd krijgen. Hieronder vallen het bewegen van pols en onderarmen, vingers los van elkaar bewegen. Coördineren van vingers en de regulatie van vinger kracht (Noordstar, 2009).
Organisator (in verscheidende beroepssituaties)	Iemand, in dit geval een leerkracht, die het initiatief neemt voor een nieuwe activiteit of gebeurtenis en vervolgens ook zorgt voor de coördinatie van de realisatie (Algemeen Nederlands Woordenboek, z.d.).
Papier- en pentaken	Activiteiten waarbij er getekend, gekleurd of geschreven wordt met een krijtje, potlood, pen of viltstift of waarbij er geschilderd wordt met een kwast (Marr, Cermak, Cohn & Henderson, 2003). Vanuit de Korte Observatie Ergotherapie Kleuters, welke in het vorige onderzoek is gebruikt, vallen de volgende onderwerpen hieronder: uitgangshouding, pengreep, kleuren, naam schrijven, poppetje tekenen, lijnvoering, richtingsvoorkeur en arcades en guirlandes (Hartingsveldt et al., 2006/2010).
Pedagoog	Een pedagoog is iemand die alles wat met onderwijzen en leren te maken heeft bestudeert (Onderwijskiezer, z.d.).
Professionalisering	Professionalisering is een continu en dynamisch proces dat gericht is op het uitdiepen en verbeteren van het beroep. Tevens is het gericht op het verbeteren van de kwaliteit van de werkzaamheden (Berger & Stevens, 2011).
Professionele ontwikkeling van leerkrachten	Processen en activiteiten die expliciet zijn ontworpen om de kennis, houding en het lesgedrag van de leraren te versterken of te verbeteren om vervolgens het leren van

	leerlingen te verbeteren (Guskey, 2003).
Schrijfonderwijs	Schrijfonderwijs is onderwijs dat het schrijven van de leerlingen bevordert en heeft als doel dat de leerlingen een vlot geschreven en duidelijk leesbaar handschrift ontwikkelen. Tevens heeft het als doel dat de leerlingen een geautomatiseerd handschrift ontwikkelen (Centrum ambulante revalidatie, z.d.).
Vorbereidend schrijfonderwijs	Activiteiten die door kleuters gedaan worden ter voorbereiding van het schrijven. Dit kunnen zowel grofmotorische als fijnmotorische vaardigheidsoefeningen zijn, maar ook grafische oefeningen, schrijfbewegingspatronen of schrijfmotorische krullen (Litière, 2002).
Vorbereidende schrijfvaardigheden (voldoende beheersen)	Kinderen zijn voldoende voorbereid als ze schrijfrijs zijn. Voorwaarden hiervoor zijn: oog-handcoördinatie, gebruik kleine- of intrinsieke handspieren, ontwikkeling van de voorkeurshand, mogelijkheid om basale lijnen te maken, letterperceptie, weten welke bewegingen nodig zijn voor het maken van de vorm, en een nauwgezette beschrijving kunnen geven van de letter, herkennen van letters en woorden gecombineerd met de links-rechts-discriminatie (Hartingsveldt et al., 2006)

Literatuurlijst operationalisering

Algemeen Nederlands Woordenboek. (z.d.). *Organisator*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <http://anw.inl.nl/article/organisator>

Algemeen Nederlands Woordenboek.(z.d.). *Begeleider*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <http://anw.inl.nl/article/begeleider>

Beemen, L. van. (2010). *Ontwikkelingspsychologie* (4e druk). Groningen/Houten: Noordhoff uitgevers.

Berger, M. & Stevens, R. (2011). *Begrippenkader dossiers professionalisering*. Gedownload op 30 december 2016, van http://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Professionalisering_Begrippenkader.pdf

Centrum ambulante revalidatie (z.d.). *Schrijven doe je zo: Informatiebundel voor ouders en leerkrachten*. Gedownload op 30 november 2016, van <http://www.revalidatiecentrumdat.be/files/Bundel%20voor%20ouders%20-%20Schrijven%20doe%20je%20zo.pdf>

Ergowijs. (z.d.). *Ergotherapie*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <http://ergowijs.com/>

Exner, C. (2005). *Development of hand skills*. In: J. Case-Smith (Ed.). *Occupational therapy for children*. St Louis: Elsevier Mosby.

Guskey, T. (2003). What makes professional development effective? *Phi Delta Kappan*, 84 (10), 748-750.

Hartingsveldt, M., Cup, E. & Corstens-Mignot, M. (2010). *Korte Observatie Ergotherapie Kleuters KOEK*. Nijmegen: Uitgeverij Ergoboek.

Leraar 24. (2014). *De didacticus*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <https://www.leraar24.nl/video/5613/de-didacticus#tab=0>

Litière, M. (2002). *Mijn kind leert schrijven*. Tielt: Lannoo.

Marr, D., Cermak, S., Cohn, E. & Henderson, A. (2003). Fine motor activities in Head Start and kindergarten classrooms. *American Journal of Occupational Therapy*, 57 (5), 550-557.

Noordstar, J. (2009). *Motoriek in de basisschool*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.

Onderwijskiezer. (z.d.). *Pedagoog*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van https://www.onderwijskiezer.be/v2/beroepen/beroep_detail.php?beroep=637

Plan 4. (z.d.). *Dagelijks handelen*. Geraadpleegd op 30 december 2016, van <http://www.plan4ergotherapie.nl/wat/dagelijks-handelen/>

World Health Organisation. (2001). *International classification of functioning, disability and health*. ICF: short version

9.4. Bijlage 4: Informatiebrief

Informatie voor deelnemers aan praktijkgericht onderzoek 'Schrijven op school'

Geachte,

Wij, Sabine Elsjan, Lieke Pross en Carlijn van Uum, zijn drie ergotherapie studenten van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN). In het kader van ons praktijkgericht onderzoek werken wij aan een onderzoek omtrent het voorbereidend schrijven welke wordt uitgevoerd op vijf basisscholen (Helfrich Krijt, Van Walbeeck, Goilo, Cola Debrot, Sheila Karel) van Dienst Openbare Scholen (D.O.S) welke zijn aangesloten bij het project Skol Salú. Met dit onderzoek willen wij een bijdrage leveren aan het ondersteunen van de professionele ontwikkeling omtrent het voorbereidend schrijfonderwijs van de leerkrachten van groep 2 van deze vijf basisscholen.

Wat is voorbereidend schrijven?

Onder voorbereidend schrijven verstaan wij het volgende: 'Activiteiten die door kleuters (groep twee) gedaan worden ter voorbereiding van het schrijven. Dit kunnen zowel grofmotorische als fijnmotorische vaardigheidsoefeningen zijn, maar ook grafische oefeningen, schrijfbewegingspatronen of schrijfmotorische krullen'.

Wat kunt u verwachten?

Bij dit onderzoek bent u als deelnemer mede-onderzoeker. Dit betekent dat het participatief actieonderzoek samen met u wordt vormgegeven. De gegevens zullen op verschillende manieren worden verzameld. Dit kan zowel individueel als in een groep plaatsvinden. Hierbij kunt u denken aan observaties, groepsgesprekken, interviews en vragenlijsten.

Naast de individuele contacten zullen er ongeveer vier groepsbijeenkomsten plaatsvinden. Wanneer u deelneemt aan dit onderzoek zult u zo spoedig mogelijk op de hoogte worden gebracht van de data, tijd en plaats van deze groepsbijeenkomsten. Tijdens deze groepsbijeenkomsten zullen wij samen met u kennis delen, informatie verzamelen en nieuwe ideeën opdoen. Er is geen vergoeding mogelijk voor dit onderzoek. U kunt op ieder moment stoppen met deelname aan dit onderzoek. Dit kan zonder opgaaf van reden.

Contact

Mocht u nog vragen of opmerkingen hebben, neem dan gerust contact met ons op. U kunt hiervoor een email sturen naar ergoposkolsalu@outlook.com.

Met vriendelijke groet/ Ku un saludo kordial,

Sabine Elsjan, Lieke Pross en Carlijn van Uum
Studenten ergotherapie, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
Praktijkgericht onderzoek Skol Salú

9.5. Bijlage 5: Informed consent

Informed consent Praktijkgericht onderzoek Schrijven op school

Het huidige onderzoek

In het kader van ons praktijkgericht onderzoek vanuit de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) werken wij aan een onderzoek omtrent het voorbereidend schrijven welke wordt uitgevoerd op vijf basisscholen (Helfrich Krijt, Van Walbeeck, Goilo, Cola Debrot, Sheila Karel) van Dienst Openbare Scholen (D.O.S) welke zijn aangesloten bij het project Skol Salú. Met dit onderzoek willen wij een bijdrage leveren aan het ondersteunen van de professionele ontwikkeling omtrent het voorbereidend schrijfonderwijs van de leerkrachten van groep 2 van deze vijf basisscholen.

Wat kunt u verwachten?

Bij dit onderzoek bent u als deelnemer mede-onderzoeker. Dit betekent dat het participatief actieonderzoek samen met u wordt vormgegeven. De gegevens zullen op verschillende manieren worden verzameld. Dit kan zowel individueel als in een groep plaatsvinden. Hierbij kunt u denken aan observaties, groepsgesprekken, interviews en vragenlijsten.

Naast de individuele contacten zullen er ongeveer vier groepsbijeenkomsten plaatsvinden. Wanneer u deelneemt aan dit onderzoek zult u zo spoedig mogelijk op de hoogte worden gebracht van de data, tijd en plaats van deze groepsbijeenkomsten. Tijdens deze groepsbijeenkomsten zullen wij samen met u kennis delen, informatie verzamelen en nieuwe ideeën opdoen. Er is geen vergoeding mogelijk voor dit onderzoek. U kunt op ieder moment stoppen met deelname aan dit onderzoek. Dit kan zonder opgaaf van reden.

Toestemming

Hiermee verklaart u dat u op duidelijke wijze bent ingelicht over de aard, het doel en de methode van het onderzoek en dat u geheel vrijwillig instemt met deelname aan dit onderzoek. Daarnaast geeft u toestemming om de verkregen gegevens door middel van dit onderzoek anoniem te mogen gebruiken ten behoeve van ons praktijkgericht onderzoek.

Naam:.....

Plaats:.....

Datum:.....

Handtekening:.....

9.6. Bijlage 6: Dataverzamelingstechnieken

De aspirant-onderzoekers hebben de mogelijkheden zoals in Migchelbrink (2016) beschreven staan uitgewerkt in een overzichtelijk, praktisch schema. Aan de hand van dit schema zijn afwegingen gemaakt over welke dataverzamelingstechniek het beste aansluit.

Individueel ondervragen H.19 (Migchelbrink, 2016)	Wat	Hoe uitvoeren	Waarom
Volledig gestructureerd	Vragen (voor iedereen hetzelfde) of uitspraken die exact geformuleerd zijn in een voorafgaande vragenlijst.	Interviewer leest vragen letterlijk voor.	De interviewer bepaald het onderwerp en kiest de persoon die geïnterviewd wordt.
Open interview	De inhoud van de vragen staat niet meer dan globaal vast. De vragen en antwoordmogelijkheden zijn geheel open.	De interviewer stelt meestal een vaste openingsvraag. De interviewer geeft geen sturing op antwoordinhoud.	Er is bewust ruimte om in je eigen woorden te vertellen. Via dergelijke interviews kan daadwerkelijk inzicht verkregen worden in het eigen verhaal en de eigen belevingswereld van de geïnterviewde.
Informele interview	Lijkt op een alledaags gesprek. Niet gearrangeerd als interview.	De interviewer speelt in op de persoon en de situatie van de ondervraagde.	De geïnterviewde weet doorgaans niet dat hij wordt geïnterviewd.
Formeel interview		Aankondigen interview. Wordt een tijdsduur tijdstip afgesproken.	
Half open interview/Semi-gestructureerd	Met behulp van interviewschema/topiclijst structuur aangebracht.	De volgorde van onderwerpen en formulering van de vragen en antwoorden liggen niet vast. Vragen zijn open van aard.	Laat alle ruimte aan de persoonlijke opvatting en belevingen van de ondervraagde.

Groepsgesprekken: Allerlei soorten van groepsgesprekken (discussies, dialoog, focusgroepen) worden in de PAR veelvuldig gebruikt. Deze vormen van ondervraging hebben in de PAR niet alleen een kennisfunctie, maar ook een functie in het communicatieproces, samenwerkingsproces, het leer- en reflectieproces en het veranderingsproces. Behalve dat het groepsgesprek een efficiënte techniek is voor de verzameling van genuanceerde kwalitatieve informatie, is het ook een bijzonder waarnemingsinstrument. Het biedt namelijk ook de mogelijkheid om interacties tussen groepsleden waar te nemen.

Alle varianten kunnen in de PAR worden gebruikt in de aanloopfase, oriëntatiefase en diagnostisch fase als toegang tot de uitgangssituatie van de onderzoeks-subjecten. Bijvoorbeeld om kennis en inzicht te verwerven in de omgang van de personeelsfunctionaris met zijn klanten. Ze zijn ook bruikbaar in de ontwikkelfase om het gewenste handelen of de nieuwe situatie in beeld te brengen of scherp te stellen. Ten slotte kunnen ze worden gebruikt om in de evaluatie van de actiefase het vernieuwde handelen of de nieuwe situatie te evalueren.

Groeps gesprekken H21. (Migchelbrink, 2016)	Wat	Hoe uitvoeren	Hoe verwerken	Waarom?
Gewone of klassieke groeps-interview	Vragen staan vast, vaste rolverdeling ondervrager en ondervraagden Interviewer stuurt op inhoud zodat eigen doel behaald wordt.	Vooraf vragen opstellen en zo sturen om achter antwoorden te komen		
Focusgroep	Groep (6-12) met bepaalde mate van homogeniteit. Een belangrijk uitgangspunt is dat mensen met gemeenschappelijke interesses of dezelfde ervaringen eerder bereid zijn hun opvattingen naar voren te brengen en persoonlijke informatie te delen.	-Gespreksleider - Min of meer gestructureerde vraagpuntenlijst (itemlijst) - Groepsleider stimuleert groep, onderwerp en hoofdvragen blijven duidelijk - Met meer mensen begeleiden: leider, aantekeningen, opnames, koffie/thee - Voorstellen, introductie - Openen met concrete vraag: 'Wat vind u van het voorbereidend schrijfonderwijs op dit moment?'	- Notulen - Uitdiepen: analyse met open codering of met startlijst - Opdoen van ideeën: maken van samenvattingen	-Verkennen van thema's of onderwerpen waarvan nog weinig bekend is of nieuwe gezichtspunten nodig zijn -Ontwikkelen van ideeën, suggesties, thema's -Doorgronden en verdiepen van gedrag, uitgingen
Gewoon groepsgebesprek	Niet geformaliseerde vorm van groepsondervraging. Alledaagse praktijksituatie en niet gearrangeerd als interview. De onderzoeker en gesprekspartner wisselen opvattingen en gedachten met elkaar uit.	Onderzoeker dient ervoor te waken dat het gesprek niet gedomineerd wordt door een of twee personen. Het kan zinvol zijn om het gesprek met twee mensen te leiden waarbij een let op inhoud en de ander op het proces.		
Groepsdiscussie	Discussie in vorm van groepsgebesprek (3-30) waarin info wordt verwerkt en inzichten en ervaringen over een breed onderwerp worden uitgewisseld.	- Verwelkomen, voorstellen onderwerp, onderwerp verbinden met deelnemers, spelregels uitleggen en vervolgens beginnen. Ruimte moet zo worden		Om informatie en inzicht te verwerven in de verschillende meningen en denkbeelden ten aanzien van 1 bepaald onderwerp of om oplossingen, ideeën en actieplannen te bedenken.

		ingericht dat ieder elkaar verstaat en ziet. De discussieleider stuurt de inhoud weinig, maar laat dit bewust aan het groepsgebeuren over.		
Groepsdialoog (blz 239-240)	Is erop gericht de ander te begrijpen. Luisteren naar elkaar en het praten staan op de voorgrond. Gericht op verbinding tussen gesprekspartners.	Persoonlijke ervaringen rond een onderwerp worden uitgewisseld. Rond een centraal thema worden in een aantal stappen onder leiding van een gespreksleider persoonlijke gesprekken gevoerd met en tussen deelnemers. Deelnemers moeten wel open en nieuwsgierig zijn naar elkaars ervaringen, bereid zijn om te luisteren en de ander waarderen.		Met elkaar in contact komen, elkaar leren kennen, en om gezamenlijk verschillende perspectieven te onderzoeken. <i>Het verschilt van discussie door haar gerichtheid op het leren van elkaar. in een discussie kan dit ook het doel zijn, maar ligt het accent toch op het naar voren brengen van eigen opvattingen en meningen van deelnemers.</i>

Participerende observatie en bezoeken H. 20 (Migchelbrink, 2016)	Wat	Hoe uitvoeren	Hoe verwerken	Waarom?
Participerend observeren	Participerende observatie is eigenlijk een samengestelde dataverzamelingstechniek die in feite verschillende technieken combineert. Inhoudelijk kan het gaan over feiten, interpretaties, gevoelens, handelen, processen en gebeurtenissen. Zowel individueel- als groepshandelen, processen en gebeurtenissen kunnen in beeld worden gebracht.	De onderzoeker neemt deel aan de alledaagse activiteiten van de onderzochten, doet waarnemingen en verzamelt zo gegevens. Meestal meerdere malen. Werkwijze fasen: de voorbereiding, introductie en afstemming, beschrijvingen maken, de thematische fase, de afscheidsfase (zie uitleg op p. 229-230).	Vastleggen kan via 'zuivere registratie': je maakt van je observaties direct opnames die je vastlegt in film, video of dvd (toestemming). Notities maken: audioapparatuur, een smarttelefoon, tablet. Veel waker wordt de ouderwetse manier gebruikt van vastleggen van waarnemingen m.b.v. pen+papier op vrij, ongestructureerde manier; in latere fase van tevoren vastgesteld schema of formulier (kijkpunten). Beschrijvingen door anderen laten lezen. Zinnig om notities en uitwerkingen te maken over volgende zaken: beschrijving van de gebeurtenissen/gesprekshoudens zelf, theoretische notities over feitelijke observaties, methodische notities, reflectieve notities (zie p. 232). Analyse van de gegevens niet strikt gescheiden van de observaties. analyse begint al tijdens observaties. bezig om thema's te ontdekken, je erop te richten en te controleren. In PAR vind het verwerken en analyseren van observaties zoveel mogelijk samen met de onderzochte subjecten plaats. Onderzoekers + deelnemers gaan samen de dialoog aan over de beschikbare analyses, reflecties en eventuele conclusies. De werkwijze in de analyse van kwalitatief onderzoeksmateriaal wordt in H22 besproken, stappen hiervoor goed te gebruiken.	Via participerende observatie wordt betere en meer geldige informatie over gedrag verkregen dan via externe observatie of ondervragen. Omvat zowel het doen van waarnemingen als luisteren, meepraten, informele gesprekken voeren, gericht gesprekken voeren, interviewen en het verzamelen van documenten (bv. lokale krantjes, folders en verslagen) Mogelijk om het leven in de onderzochte situatie 'van binnenuit' op een directe manier, via de zintuigen waar te nemen en (aan den lijve) te ervaren. Informatie uit de eerste hand en maakt het mogelijk om het (complexe) gedrag van mensen te begrijpen. Het grote voordeel van participerende observatie boven andere vormen van niet-participerende observatie is dat je in staat bent de motieven van het handelen te achterhalen. Voor het onderzoek van situaties en processen is dit de aangewezen techniek. De betekenis van bepaalde processen voor de betrokkenen zelf kan eigenlijk alleen op deze manier worden achterhaald. (Participerende observatie kan vanwege de hiervoor genoemde voordelen in PAR goed worden gebruikt als toegang tot de huidige situatie en het actuele handelen van de onderzoekssubjecten). Gebruik hiervan in de aanloopfase, oriëntatiefase en diagnostische fase draagt daarnaast bij aan de relatieopbouw tussen de onderzoeker en deelnemers. In de actiefase kan het gebruikt worden om het vernieuwde handelen of de nieuwe situatie in beeld te brengen.
Participerend bezoeken (bijzondere variant van participerende observatie - minder intensieve variant).	Hierbij kan worden meegelopen met activiteiten, activiteiten/handelingen kunnen worden bekeken, uitleg worden verkregen en de	Meestal eenmalig. Onderzoeker meestal in een gastenrol. Een goede vergelijkbare praktijk elders		Minder intensieve variant van observeren of participerende observatie. Kan worden gebruikt om in de ontwikkelingsfase ideeën op te doen voor vernieuwing of verandering van het handelen of de situatie, of om de gewenste situatie

	aanwezige mensen kunnen ter plekke worden ondervraagd. → meestal gelegenheid om de mensen en activiteiten te observeren, soms ook gelegenheid om gedurende een tijdje deel te nemen aan de te onderzoeken activiteit. Bijna altijd kunnen betrokkenen worden ondervraagd en kan (werk)materiaal worden bekeken en doorgenomen. Hierdoor een beeld vormen een beeld vormen van (een gedeelte) van de bezochte alledaagse praktijk. Inhoudelijk kan ingezoomd worden op feiten, interpretaties, gevoelens, handelen, processen en gebeurtenissen. Zowel individueel- als groepshandelen, processen en gebeurtenissen kunnen in beeld worden gebracht.	kan ook inspireren tot verandering of inspireren tijdens de actiefase. Tijdens de fase van het werken met de resultaten van het onderzoek kan het afleggen van een bezoek aan praktijken of situaties elders worden gebruikt om te inspireren en dienen om ideeën op te doen om actief met de resultaten aan de slag te gaan/een aanzet te geven tot beroepsmatig handelen. Alleen of met meer (met meer zie en hoor je meer + kun je waarnemingen controleren). Hoe leg je data vast: foto's geluidsopnamen/ video's (toestemming). Na het bezoek aantekeningen en herinneringen zo snel mogelijk uitwerken (zie p. 231).		scherper in beeld te krijgen.
--	--	---	--	--------------------------------------

Participerend observeren als dataverzamelingstechniek onderscheidt zich door het bewuste en doelgerichte karakter van ons dagelijks waarnemen. Het meelopen met activiteiten, luisteren, meepraten en voeren van gesprekken levert rijke informatie op over het onderzochte handelen, interacties, processen of situaties.

Observeren = het zorgvuldig en aandachtig waarnemen van gedragingen van individuen of groepen mensen. Voor het onderzoeken van menselijk gedrag en handelen is observeren dé aangewezen dataverzamelingstechniek (Migchelbrink, 2016).

Doel deskresearch en inhoudsanalyse: Welke dataverzamelingstechnieken kun je gebruiken om uit het reeds bestaande materiaal de gegevens te halen die je nodig hebt voor jouw onderzoek?

Deskresearch en inhoudsanalyse H. 22 (Migchelbrink, 2016)	Wat	Hoe uitvoeren	Hoe verwerken	Waarom?
Inhoudsanalyse	Wordt in PAR gebruikt om toegang te krijgen tot het oude en actuele handelen of situatie. Er kunnen gegevens verkregen worden over gedragingen, gebeurtenissen, opvattingen en interpretaties.	Eerst stelt men een categorieënstelsel op met uit de vraagstelling afgeleide aandachtspunten. <i>Het is vergelijkbaar met een lijst met onderwerpen voorafgaand een interview.</i> Zie tien stappen blz 248-249.	Antwoorden worden geordend of ingedeeld. Koppel deze aan de achtergrondkennis en kennis van de context om het te verdiepen, verder te duiden of patronen te zoeken.	Om uit bestaande gegevens datgene te halen wat aansluit bij het onderzoek en de vragen.
Literatuurstudie	Zoeken naar informatie in de literatuur zoals boeken, artikelen of onderzoeksrapporten.	Plannen: benodigde tijd, wat wil je weten, waar kan je dat vinden, hoe kun je het zoeken en hoe je het verzamelde gaat vastleggen en beoordelen.	Opstellen van een zoekschema. Artikelen beoordelen op bruikbaarheid.	Door het bestuderen van literatuur kun je beter inzicht krijgen in het eigenlijke thema of onderwerp van je PAO. Draagt ook bij tot het voorkomen van eenzijdig denken of tunnelvisie. Daarnaast ook tot verheldering en aanvulling van de aanwezige kennis.

Verhalen: gaan over de alledaagse leefsituatie en geven inzicht in de beleavingswereld van mensen. Werken met verhalen is een interactieve en ervaringsgerichte dataverzamelingstechniek die helpt het leven en handelen van deelnemers te begrijpen.

23. Verhalen (Migchelbrink, 2016)	Wat	Hoe uitvoeren	Hoe verwerken	Waarom?
Verhalen genereren	3 opties 1: Verhaal vertellen (hier en nu situatie) 2: Verhaal opschrijven 3: Verhaal construeren (ondervragen)	1: onderzoeker is ondersteunend. Vraagt naar: concretisering, tijd, volgorde en actoren in het verhaal. 2: vraag/opdracht moet duidelijk zijn. zie blz 256 3: Ondervragen, interviewer start openingsvraag. Geïnterviewde zoveel mogelijk aan het woord. Vind plaats op plek waar geïnterviewde zich fijn voelt (zie 257).	Zie analyseren	Toegang tot huidige situatie en het actuele handelen. Kan ook bijdragen aan het ontwikkelen vaststellen van de gewenste situatie, en in de evaluatie van de actiefase. Wordt ook gebruikt in aanloopfase, oriëntatiefase en diagnostische fase aan reflectie en de relatie opbouw tussen onderzoekers en deelnemers.
Verhalen analyseren	Narratieve analyse. Hierin wordt gezocht naar thema's die mensen ter sprake brengen (wat), perspectief van waaruit ze dat doen (wie), manier waarop ze dat doen (hoe).	Blz 260-261 voorbeeldvragen.	-Er kan gewerkt worden met letterlijk uitgewerkte interviews. deze vormen dan dataset van/voor de analyse. Er wordt gebruikt gemaakt van codes. De analyse wordt zoveel mogelijk met en door de deelnemers gedaan.	Als onderdeel van het gereedmaken van een verhaal voor de presentatie. Kan ook een afzonderlijke activiteit zijn.
Verhalen presenteren	<u>1: Play reading:</u> verhalen laten oplezen door verschillende deelnemers <u>2: Verhalenworkshop</u> Verhalen worden in verband gebracht met eigen ervaringen. ervaringen en reacties worden uitgewisseld.	1: Deelnemers krijgen een rol (A en B). Speelt zich af in een van te voren besproken tijd. Wordt tot slot geëvalueerd. 2: Maximaal 2.5 uur - 8-16 deelnemers een of twee verhalen. Verhalen worden gelezen en in verband gebracht met eigen ervaringen.		

27. Ervaringsgerichte methoden en werk-vormen (Migchelbrink 2016; Donk & Lanen, 2013)	Wat	Hoe uitvoeren	Hoe verwerken	Waarom?
Creatief structureren met post-its	Een activerende werkvorm om in groepsverband op een visuele manier gedachten, ideeën, acties, stappen of activiteiten in beeld te brengen	1. Onderzoek formuleert vraag/probleem/wens. 2. Deelnemers schrijven ideeën op post-its 3. Post-its worden 1 voor 1 door de bedenker toegelicht. 4. Gedachten en ideeën worden geclusterd en krijgen een naam 5. De groep checkt 6. De deelnemers krijgen stickers met namen van andere deelnemers en verdelen die stickers over de clusters. 7. De uitkomsten van het stickeren worden besproken. Niet alleen de clusters met veel stickers, maar ook de clusters met weinig stickers, waarom? 8. De resultaten worden verzameld en een vervolg opgesteld.		.
Conceptmapping	Lijkt op mindmapping maar je geeft niet alleen de relaties weer tussen kern begrippen en de deelaspecten maar ook deelaspecten onderling.	Je maakt vanuit een mindmap meer uitlopers aan de deelaspecten. Eventueel in te delen in hiërarchie. Met lijnen kun je de relaties onderling weergeven.		Geeft een beeld van de kennis en beelden die iemand heeft over bijvoorbeeld het praktijkprobleem .
Wereldcafé	Een grote groep mensen die ongedwongen ervaringen en inzichten uit-wisselen. Het verbindt ideeën en daardoor ontstaat er kruisbestuiving.	De mensen staan/zitten aan tafels. Groepjes van 4 of 5 mensen. Ideeën worden opgeschreven. Een persoon is de tafelheer/dame en blijft staan bij elke ronde.		In een dialoog innovatief en creatief nadenken. Er kunnen mensen deelnemen die geen stakeholder zijn, maar wel nieuwe ideeën hebben (frisdenkers).

9.7. Bijlage 7: Observatieschema + toelichting

School:
 Datum:
 Tijd:
 Activiteit:
 Setting:
 Aantal leerlingen (combinatieklas):
 Opmerkingen:
 Doel: De huidige werkwijze achterhalen die de leerkracht hanteert in het voorbereidend schrijfonderwijs bij groep 2 en hoe deze door haar/hem ervaren wordt.

Beoordelingscriteria observatie voorbereidend schrijfonderwijs				
- = Niet, 0 = Twijfelachtig, + = Wel	-	0	+	
Inhoud van het voorbereidend schrijfonderwijs				
1. Er wordt gebruik gemaakt van een methode voor het voorbereidend schrijfonderwijs.				
2. De leerkracht houdt bij het aanbieden van voorbereidend schrijfonderwijs rekening met de verschillen in interesses bij de kleuters (jongens en meisjes).				
3. De leerkracht leert de kleuters stapsgewijs fijne motoriek en het voorbereidend schrijven aan.				

4. De leerkracht houdt rekening met de gemiddelde spanningsboog van kleuters bij het aanbieden van een voorbereidende schrijfvaardigheid.				
5. Het voorbereidend schrijfonderwijs wordt op een speelse manier gegeven.				
6. De leerkracht zet het juiste materiaal in passend bij de activiteit(en).				
<i>Uitgangshouding</i>				
7. De leerkracht besteed aandacht aan de uitgangshouding van de kleuters.				
8. De leerkracht besteed aandacht aan de pengreep van de kleuters.				

Werkomgeving

9. De leerkracht zorgt voor een ideale werkomgeving.

10. Er is voldoende materiaal aanwezig om het voorbereidend schrijven vorm te geven.

Toelichting observatiepunten

Observatiepunt	Literatuur	Waar richten de aspirant-onderzoekers zich op?
1. Methode voorbereidend schrijfonderwijs.	“Een methode is een vaste manier van handelen om een bepaald doel te bereiken” (van Dale, z.d.). Dit kunnen zowel grofmotorische als fijnmotorische vaardigheidsoefeningen zijn, maar ook grafische oefeningen, schrijfbewegingspatronen of schrijfmotorische krullen (Litière, 2002).	Vaste manier van het aanbieden van activiteiten die door kleuters worden gedaan ter voorbereiding van het schrijven, zoals hiernaast beschreven.
2. Rekening houden met verschillen in interesses bij de kleuters (jongens en meisjes).	Bedacht zijn op de verschillen in interesse. Jongens hebben door een ander tempo van ontwikkeling andere interesses dan meisjes. Door de achterstand van de fijnmotorische ontwikkeling op die van meisjes, vinden zij het moeilijk om mee te doen met de onderwijsactiviteiten. Het forceren van de fijnmotorische ontwikkeling bij jongens levert een slecht handschrift op en tevens kan het een hekel aan het schrijven opleveren. Het is belangrijk dat ieder kind op zijn eigen niveau kan leren. (Schremer, 2013; van Dale, z.d).	De leerkracht biedt de kinderen een keuze aan binnen de activiteit die wordt aangeboden.
3. Fijne motoriek en voorbereidend schrijven wordt stapsgewijs aangeleerd.	Het verloop van grove motoriek naar fijne motoriek verloopt volgens de proximodistale rijping. Door met de kinderen eerst grove motoriek oefeningen te doen en daarna steeds iets fijnere motoriek te oefenen, wordt de schrijfbijpheid vergroot (Beemen, 2010).	Aan het begin van groep 2 wordt zowel grove als fijne motoriek geoefend. Het is belangrijk om afwisseling tussen deze vormen van motoriek aan te bieden.
4. Rekening houden met spanningsboog kleuters	De gemiddelde spanningsboog van kinderen in groep 2 is 10 minuten. Door de kinderen afwisselend werk en spel te laten doen zal er rekening gehouden worden met de spanningsboog. (Ik leer in beelden, z.d.).	Er vindt afwisseling plaats binnen/in de activiteit(en) welke aangeboden worden.
5. Speelse manier	Jonge kinderen spelen graag en hun spel biedt hen de beste ontwikkelingsmogelijkheden (Brouwers, 2014).	Onderwijsactiviteiten die de leerkrachten aanbieden worden in spelvorm/op een speelse manier aangeboden, waarmee er met de onderwijsactiviteit(en) wordt

		aangesloten bij de kleuters (bijv. in plaats van arcades tekenen, rook uit een schoorsteen tekenen). _
6. Inzetten van het juiste materiaal.	Indien er aangesloten wordt bij de motorische ontwikkeling van kleuters wordt er nog veel dik en grof schrijvend materiaal gebruikt (bijv. vetkrijt, dikke viltstiften, kwasten, (driekantige) potloden HB of B) (Kwast, 2005). Het is belangrijk om van groot naar klein te werken (bijv. met stoepkrijt op het schoolplein tekenen, grote vellen papier met dikke potloden gebruiken) (Klerk, Peeterman, Post & Postuma, 2006).	Aan het begin van groep 2, zal er voornamelijk nog met dikke en grote materialen worden gewerkt.
7. Aandacht besteden aan uitgangshouding.	Hieronder vallen: voorkeurshand, afstand neus-werkvlak, zithouding, stand schouder, bewegingsinzet, stand onderarm, stand pols, contact onderarm met onderlaag, gebruik andere hand, spierspanning (Hartingsveldt, Cup & Corstens-Mignot, 2006/2010).	De leerkracht wijst de kleuters van tevoren/tijdens de activiteit op bovengenoemde punten (indien één van deze punten/alle punten niet goed zijn).
8. Aandacht besteden aan pengreep.	Aandacht hiervoor is belangrijk omdat een verkeerde gewoonte moeilijk bij te sturen is (Kind in beweging, z.d.). Onrijpe greep (palmair-pronatie, palmair-supinatie, vinger-pronatie, kwast en pengreep met gestrekte vingers) overgangsgreep (laterale-flexie, statische driepuntsgreep, statische viervingergreep) en rijpe greep (dynamische driepuntsgreep, laterale driepuntsgreep, dynamische viervingergreep, laterale viervingergreep, a la rondegreep) (Hartingsveldt et al., 2006/2010).	De leerkracht wijst de kleuters van tevoren/tijdens de activiteit op hun pengreep, stimuleert een rijpe pengreep.
9. Zorgen voor een ideale werkomgeving.	Voldoende licht, werkplek op een plaats waar geen over- of onderstimulatie door omgevingsfactoren plaatsvindt, temperatuur (Pollock et al., 2009).	De leerkracht let op bovenstaande factoren en past deze aan indien de situatie niet ideaal is.
10. Aanwezigheid van voldoende materiaal.	Meer dan genoeg materialen beschikbaar om het voorbereidend schrijfonderwijs aan te bieden en kleuters keuzes te laten maken	Er zijn verschillende materialen aanwezig waarmee de leerkracht variatie kan aanbrengen

	(Encyclo, z.d.).	tijdens de activiteiten binnen het voorbereidend schrijfonderwijs (bijv. (verschillende) schrijfwaren, grof-, fijn- en sensomotorische spelletjes).
--	------------------	---

Topiclijst

1. Ervaring van leerkrachten met werkwijze voorbereidend schrijfonderwijs.
2. Gebruik methode voorbereidend schrijfonderwijs.
3. Wat is de werkwijze?
4. Wat heeft u qua materialen om de fijne motoriek te stimuleren?
5. Merken zijzelf dat kinderen moeite hebben met het schrijfonderwijs.
6. Zijn de aanbevelingen van het vorig onderzoek bekend en opgepakt?
7. Samenwerking met andere leerkrachten van groep 2.
8. Hoe houden ze het voorbereidend schrijfonderwijs up to date?

Literatuur observatieschema

Beemen, L. van. (2010). *Ontwikkelingspsychologie* (4e druk). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Brouwers, H. (2014). *Kiezen voor het jonge kind* (4^e oplage). Bossum: Uitgeverij Coutinho.

Donk, C. van der. & Lanen, B. van. (2013). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn* (1e druk). Bussum: Coutinho

Encyclo. (z.d.). *Begrip genoeg*. Geraadpleegd op 14 oktober 2016, van <http://www.encyclo.nl/begrip/genoeg>

Hartingsveldt, M. van, Cup, E., Corstens- Mignot, M. (2006/2010), *Korte Observatie Ergotherapie Kleuters*. Eerste druk, eerste oplage. Nijmegen: Uitgeverij ERGOBOEK.

Ik leer in beelden. (z.d.). *Groep 1 en 2*. Geraadpleegd op 14-10-2016, van <http://www.ikleerinbeelden.nl/op-school/beelddenken-basisschool/groep-1-en-2-kleuter/>

Kind in beweging. (z.d.). *Schrijfmotoriek*. Geraadpleegd op 14 oktober 2016, van http://www.kindinbeweging.be/nl/producten/kleuter/praktische_tips/schrijfmotoriek-43.html

Klerk, K. de, Peeterman, B., Post, S., & Postuma, M. (2006). *Schrijven doe je zo.....!!* Voorlichtingsmateriaal. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.

Kwast, A.D. (2005). *Schrijven kun je leren: De theorie van het schrijven* (7e ongewijzigde druk). Alkmaar: Stichting Stylus et Cultura.

Litière, M. (2002). *Mijn kind leert schrijven*. Tiel: Lannoo.

Migchelbrink, F. (2016). *De kern van participatief actieonderzoek*. Amsterdam: B.V. Uitgeverij SWP.

Pollock, N. Lockhart, J., Blowes, B., Semple, K., Webster, M., Farhat, L., Jacobson, J., Bradley, J., & Brunetti, S. (2009). *Handwriting Assessment Protocol, 2e editie*. Hamilton Ontario: McMaster University.

Schremer, D. (2013). *Handschriftonderwijs actueler dan ooit: Jongens en meisjes schrijven anders!* Gedownload op 14 oktober 2016, van <http://www.mrtinbeweging.net/sites/default/files/2013%20Dick%20Schermer%20-%20Jongens%20en%20meisjes%20schrijven%20anders.pdf>

Van Dale. (z.d.). *Betekenis 'methode'*. Geraadpleegd op 14 oktober 2016, van <http://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/betekenis/nederlands/methode>

9.8. Bijlage 8: Vragenlijst

Vragenlijst

Schrijven op School

Opdrachtgever: Dienst Openbare Scholen, MSc. Floor van Wieringen
Sabine Elsjan, Lieke Pross en Carlijn van Uum

Met deze vragenlijst willen wij graag inzicht verkrijgen over verschillende aspecten op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs. De vragen zullen gericht zijn op het ervaren van de huidige werkwijze, de ervaren deskundigheid en de behoeften van u op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs voor nu en in de toekomst.

Aantal jaren werkzaam als leerkracht in groep 2: jaar

Datum:

Toelichting schaal:

- 1 = helemaal mee oneens
- 2 = mee oneens
- 3 = neutraal
- 4 = mee eens
- 5 = helemaal mee eens

1. Ik werk bewust stapsgewijs aan de ontwikkeling van de voorbereidende schrijfvaardigheden.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

2. Ik weet wat ik moet doen om de schrijfbijheid bij kleuters te stimuleren.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

3. Ik stimuleer de schrijfbijheid van de kleuters voldoende.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

4. Ik weet aan welke voorbereidende schrijfvoorwaarden een kleuter moet voldoen om te leren schrijven in groep 3.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

5. Ik weet wat aantrekkelijke voorbereidende schrijfoopdrachten zijn voor zowel jongens als meisjes.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

6. Ik houd er rekening mee, dat er aantrekkelijke opdrachten zijn voor zowel jongens als meisjes, tijdens het voorbereidend schrijfonderwijs.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

7. Ik weet hoe lang de kleuters uit groep 2 zich gemiddeld kunnen concentreren op een taak.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

8. Ik wissel binnen één les van het voorbereidend schrijfonderwijs bewust af tussen activiteiten.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

9. Ik weet wat passende activiteiten zijn voor het voorbereidend schrijfonderwijs bij kleuters.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

10. Ik zet voldoende passende activiteiten in tijdens het voorbereidend schrijfonderwijs.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

11. Ik weet wat passende materialen zijn die ik kan inzetten tijdens het voorbereidend schrijfonderwijs.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

12. Ik zet bewust passende materialen in tijdens het voorbereidend schrijfonderwijs.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

13. Ik vind dat er voldoende passende materialen aanwezig zijn in mijn klas welke ik kan inzetten tijdens het voorbereidend schrijfonderwijs.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

14. Ik weet wat de optimale uitgangshouding is voor kleuters tijdens het voorbereidend schrijfonderwijs.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

15. Ik besteed voldoende aandacht aan het creëren van een optimale uitgangshouding van de kleuters.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

16. Ik weet hoe ik de juiste pengreep bij kleuters kan stimuleren.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

17. Ik besteed voldoende aandacht aan het stimuleren van de juiste pengreep bij de kleuters.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

18. Ik weet wat een ideale werkomgeving is voor kleuters om zich te kunnen ontwikkelen.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

19. Ik zorg voor een ideale werkomgeving waarin de kleuters zich kunnen ontwikkelen.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

20. Ik vind mijzelf deskundig op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

21. De huidige werkwijze van het voorbereidend schrijfonderwijs ervaar ik als positief.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

22. Ik heb behoefte aan ondersteuning op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

23. Waar heeft u behoefte aan qua ondersteuning op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs?

Informatie over (*u mag meerdere opties aankruisen*):

- ☐ De ontwikkeling van de fijne motoriek
- ☐ Methodes voor voorbereidend schrijfonderwijs
- ☐ De ontwikkeling van schrijffrijheid
- ☐ Passende materialen voor voorbereidend schrijfonderwijs
- ☐ Passende activiteiten voor voorbereidend schrijfonderwijs
- ☐ De uitgangshouding
- ☐ De pengreep
- ☐ De ideale werkomgeving
- ☐ Anders, namelijk.....

24. Ik ontvang informatie op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs graag op de volgende manier (*u mag meerdere opties aankruisen*) :

- ☐ In de vorm van een workshop
- ☐ In de vorm van een lezing
- ☐ In de vorm van een intervisiebijeenkomst
- ☐ In de vorm van een voorlichtingsmap
- ☐ Op een andere manier, namelijk.....

25. Ik heb behoefte om mij te blijven ontwikkelen op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs in de toekomst.

1 2 3 4 5

Toelichting:.....
.....

26. Waarin zal u zich in de toekomst willen blijven ontwikkelen op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs? (*u mag meerdere opties aankruisen*)

- ☐ De ontwikkeling van de fijne motoriek
- ☐ Methodes voor voorbereidend schrijfonderwijs
- ☐ De ontwikkeling van schrijffrijpheid
- ☐ Passende materialen voor voorbereidend schrijfonderwijs
- ☐ Passende activiteiten voor voorbereidend schrijfonderwijs
- ☐ De uitgangshouding
- ☐ De pengreep
- ☐ De ideale werkomgeving
- ☐ Anders, namelijk.....

27. Op welke manier wilt u zich in de toekomst blijven ontwikkelen op het gebied van voorbereidend schrijfonderwijs? (*u mag meerdere opties aankruisen*).

- ☐ Door middel van workshops
- ☐ Door middel van lezingen
- ☐ Door middel van intervisiebijeenkomsten
- ☐ Door middel van een voorlichtingsmap
- ☐ Op een andere manier, namelijk.....

Masha danki!

Bedankt voor het invullen!

Literatuurlijst vragenlijst

- Beemen, L. van. (2010). *Ontwikkelingspsychologie* (4e druk). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Boeijen, L., & Jurriëns, E. (2016). *Voorbereidend schrijven*. [Eindrapport OWE Praktijkgericht Onderzoek]. Nijmegen: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
- Brouwers, H. (2014). *Kiezen voor het jonge kind* (vierde oplage). Bossum: Uitgeverij Coutinho.
- Encyclo. (z.d.). *Begrip genoeg*. Geraadpleegd op 14 oktober 2016, van <http://www.encyclo.nl/begrip/genoeg>
- Hartingsveldt, M. van, Cup, E., Corstens- Mignot, M. (2006/2010), *Korte Observatie Ergotherapie Kleuters*. Eerste druk, eerste oplage. Nijmegen: Uitgeverij ERGOBOEK.
- Ik leer in beelden. (z.d.). *Groep 1 en 2*. Geraadpleegd op 14-10-2016, van <http://www.ikleerinbeelden.nl/op-school/beelddenken-basisschool/groep-1-en-2-kleuter/>
- Kind in beweging. (z.d.). *Schrijfmotoriek*. Geraadpleegd op 14 oktober 2016, van http://www.kindinbeweging.be/nl/producten/kleuter/praktische_tips/schrijfmotoriek-43.html
- Klerk, K. de, Peeterman, B., Post, S., & Postuma, M. (2006). *Schrijven doe je zo.....!!* Voorlichtingsmateriaal. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- Kwast, A.D. (2005). *Schrijven kun je leren: De theorie van het schrijven* (7e ongewijzigde druk). Alkmaar: Stichting Stylus et Cultura.
- Litière, M. (2002). *Mijn kind leert schrijven*. Tiel: Lannoo.
- Pollock, N. Lockhart, J., Blowes, B., Semple, K., Webster, M., Farhat, L., Jacobson, J., Bradley, J., & Brunetti, S. (2009). *Handwriting Assessment Protocol, 2e editie*. Hamilton Ontario: McMaster University.
- Schremer, D. (2013). *Handschriftonderwijs actueler dan ooit: Jongens en meisjes schrijven anders!* Gedownload op 14 oktober 2016, van <http://www.mrtinbeweging.net/sites/default/files/2013%20Dick%20Schremer%20-%20Jongens%20en%20meisjes%20schrijven%20anders.pdf>
- Survalyzer.(2016). *Welke Likertschaal kan je het beste gebruiken?* Geraadpleegd op 21 oktober 2016, van http://www.survalyzer.com/nl/blog/online-enquetes-welke-likertschaal-gebruiken/?utm_source=netq&utm_medium=referral&utm_campaign=redirect
- Van Dale. (z.d.). *Betekenis 'methode'*. Geraadpleegd op 14 oktober 2016, van <http://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/betekenis/nederlands/methode>
- Veen, K. van, Zwart, R., Meirink, J., & Verloop, N. (2010). *Professionele ontwikkeling van leraren: een reviewstudie naar effectieve kenmerken van professionaliseringsinterventies van leraren*. Geraadpleegd op 10 oktober 2016, van http://www.rug.nl/research/portal/files/15093764/Review_professionele_ontw_leraren.pdf!null

9.9. Bijlage 9: Zoekschema

Vragen	Zoektermen	Bron	Sleutel artikelen/boeken
1. Wat zegt de literatuur over het schrijven in relatie met ergotherapie?	Google: - Ergotherapie voorbereidend schrijfonderwijs - Richtlijn schrijven	- Korte observatie ergotherapie kleuters (Hartingsveldt, Cup Corstens-Mignot, 2006/2010) - Schrijven kun je leren (Kwast, 2005) - KNGF richtlijn: Motorische schrijfproblemen bij kinderen (KNGF, 2011).	- International classification of functioning, disability and health. ICF: short version, (WHO, 2001) - Development of hand skills. In: J. Case-Smith (Exner, 2005). - Fine motor activities in Head Start and kindergarten classrooms (Marr, Cermak, Cohn, Henderson, 2003). - The effect of seated positioning quality on typical 6- and 7-year-old children's object manipulation skills (Smith-Zuzovsky & Exner, 2004). - Mijn kind leert schrijven (Litiere, 2002). - The effects of handwriting experience on functional brain development in pre-literate children (James & Engelhardt, 2012). - A comparison between students who receive and student who do not receive a writing readiness interventions on handwriting quality, speed and positive reactions (Lifshitz & Har-Zvi, 2014). - Centrum ambulante revalidatie (z.d.). <i>Schrijven doe je zo: Informatiebundel voor ouders en leerkrachten</i> . Gedownload op 30-11-2016, van http://www.revalidatiecentrumdat.be/files/Bundel%20voor%20ouders%20-%20Schrijven%20doe%20je%20zo.pdf
2. Wat is passend voorbereidend schrijfonderwijs in groep 2?	Google: - Methoden voorbereidend schrijfonderwijs - Materialen - Fijne motoriek schrijven	- Korte observatie ergotherapie kleuters (Hartingsveldt et al, 2006/2010) - Schrijven kun je leren (Kwast, 2005) - Schatkist (z.d.) - Pennenstreken (z.d.)	

		- Schrijfdans (2012) - De methode schrift (z.d.) - Zwart op wit. (z.d.) - Schrijven en fijne motoriek (Jufanke.nl, 2016)	
3. Hoe ziet de context van het onderzoek eruit?	Google: - Skol Salú scholen - Dienst Openbare Scholen - Lerarenopleiding Curaçao - lerarenopleiding vroeger Curaçao	- Website DOS (Gobièrnu di Kòrsou, z.d.) - Website Skol Salu (Skol Salu, z.d.) - Website UOC (University of Curaçao, 2016) - Het onderwijssysteem van Curaçao, St. Maarten en de BES-eilanden beschreven en vergeleken met het Nederlandse. (Nuffic, 2015) - Dienst Openbare Scholen. (2013). <i>Handleiding Skol Salú</i>. Handleiding. Willemstad: Dienst Openbare Scholen. - Boeijen, L., & Jurriëns, E. (2016). <i>Voorbereidend schrijven</i>. Eindrapport OWE Praktijkgericht	Dutch Caribbean Legal Portal. (2013). <i>Naamswijziging UNA naar UOC</i> . Geraadpleegd op 11 november 2016, van http://www.dutchcaribbeanlegalportal.com/news/movers-shakers/79-a-new-challenge/3636-naamswijziging-una-naar-uoc

		Onderzoek. Willemstad, Nijmegen: Dienst Openbare Scholen, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.	
4. Hoe is het huidige schoolstelsel op Curaçao?	Google: - Onderwijstelsel Curaçao - Schoolstelsel Curaçao - Funderend onderwijs - Onderwijs Nederlandse Antillen - Nederlandse Antillen Drop outs - Situatie van kinderen op Curaçao.	- Het onderwijstelsel van Curaçao, St. Maarten en de BES-eilanden beschreven en vergeleken met het Nederlandse. (Nuffic, 2015) - De situatie van kinderen en jongeren op Curaçao: de hoofdbevindingen en aanbevelingen. (United Nations Children's Fund, 2013) - De situatie van kinderen en jongeren op Curaçao (Wijne & Mulder, 2013). - 9.000 Drop-outs onderwijs (Antilliaans Dagblad, 2014)	
5. Hoe kunnen leerkrachten zich professioneel ontwikkelen?	HanQuest: 'Professionele ontwikkeling' AND Leraren	- Dossier: Professionele ontwikkeling van de leraar (Leraar24,	- Education Techniques for Lifelong Learning: principles of Adult Learning (Collins, 2004). - What makes professional development effective? (Guskey, 2003). - Professionele ontwikkeling van leraren een: reviewstudie naar effectieve

blijven ontwikkelen tijdens hun loopbaan?	Google: - Leerstijlen - Fasen van leren - Leerfasen Google afbeeldingen: - Leerfasen	2013). - De leerstijlen van Kolb (Ik leer in beelden, z.d.) - De leerfasen van Maslow. (Mijn doelen stellen, zd). - 3 tips voor succesvolle goede voornemens. (Floww communicatie, 2016)	kenmerken van professionaliseringsinterventies van leraren (Veen et al., 2010).
---	--	---	---

9.10. Bijlage 10: Krantenartikelen

Investigashon preparashon skibimentu ta wordu amplia

to un kontinuashon di e investigashon ku ana paso a keda hasf bou di alumnonan di grupo dos, pa hana sa te ki grado nan tabata domina e abilidadan mot6riko fini.

E proyekto di investigashon a keda hasi dor di tres studiante di ergother-

apfe di HAN: Sabine Elsjan, Lieke Pross i Carlijn van Uum. Di parti DOS Floor Wieringen MSc a fungi komo dosente pr6ktiko i di UoC dr. Odette van Brummen-Girigori a fungi komo guia pa e metoda di investigashon.

Odette van Brummen-Girigori, Sabine Elsjan, Carlijn van Uum, Lieke Pross i Floor Wieringen.

10 Antilliaans Dagblad Vrijdag 20 januari 20

Curaçao

Onderzoek voorbereidend schrijven

Van een onzer verslaggevers

WILLEMSTAD - De resultaten van het participatief onderzoek onder leerkrachten van groep twee over 'voorbereidend schrijven' zijn afgelopen week gepresenteerd bij Dienst Openbaar Schoolbestuur (DOS).

Het onderzoek is ontstaan uit een samenwerking tussen de University of Curaçao (UoC), Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) en Skol Salú ressorterend onder DOS. Het doel van het onderzoek was om de behoefte aan ergotherapeutische ondersteuning op het gebied van voorbereidend schrijven onder leerkrachten van groep 2 in kaart te brengen. Vervolgens werd op verzoek van het zorgteam van DOS een werkmap samengesteld met bijbehorende innovatieve oefeningen en materiaal. Het huidige onderzoeksproject is een vervolg van het onderzoek dat vorig jaar werd verricht onder de leerlingen van groep 2, om na te gaan in hoeverre ze de fijn-motorische vaardigheden van het voorbereidend schrijven beheersten.

Het onderzoeksproject is verricht door drie ergotherapiestudenten van HAN: Sabine Elsjan, Lieke Pross en Carlijn van Uum.

Vanuit DOS fungeerde Floor Wieringen als praktijkdocent en vanuit UoC fungeerde Odette van Brummen-Girigori als begeleider voor de onderzoeksmethodiek.

Vnr.: Odette van Brummen-Girigori, Sabine Elsjan, Carlijn van Uum, Lieke Pross en Floor Wieringen. FOTO UOC

Internationale uitwisseling van informatie

Vervolg van pagina 6 ORATIE KAVELAARS

Van groot belang is een goede internationale informatie-uitwisseling. Tot op heden gebeurde er op dit punt weinig, aldus Kavelaars, maar met de invoering van de zogenoemde Common Reporting Standard (CRS) is het de bedoeling dat een wereldwijde automatische informatie-uitwisseling van fiscale gegevens wordt geïmplementeerd.

parantie moet de overheid en de samenleving een beter zicht geven op hoe internationale structuren in elkaar zitten." Deze wens tot meer transparantie heeft vorm gekregen in de verplichte country-by-country reporting, zowel commercieel als fiscaal, regels om de zogenoemde Ultimate Beneficial Owners (UBO) te traceren en aanscher-

dragen'. „Dit oneigenlijk gebruik wordt vooral veroorzaakt door verschillen tussen fiscale wetgevingen van landen en het niet op elkaar aansluiten van fiscale wetgeving en verdragen." Daardoor kan het zijn dat belastingheffing beperkt of zelfs geheel ontgaan kan worden. De EU en de Oeso werken eraan dat landen zowel in hun natio-

„Het lastige is dat die verdragen stuk voor stuk moeten worden gewijzigd." Gelet op het feit dat er wereldwijd ongeveer 3.000 verdragen zijn, is het tijdrovend om dat te realiseren.

In dat kader besteedde Kavelaars aandacht aan een zesde thema, te weten het inmiddels door de Oeso gerepresenteerde

len sprake is van verboden staatssteun. Hierover lopen procedures bij de rechter. De ongetwijfeld belangrijkste en bekendste zaak is die van Apple, waar het om een bedrag zou gaan van maar liefst 13 miljard euro onterechte steun. „Het moet echter maar worden afgewacht of het zo'n vaart zal lopen. Voor Nederland is hierbij de Starbucks-zaak bekend."

Lokal

A amplia investigashon preparashon skirbimentu

WILLEMSTAD — Sentemente a tuma lugá riba iniciativa sali for di un erashon entre University of aao Dr. Moises da Costa nez (UoC), Hogeschool van hem en Nijmegen (HAN) i Salú ku ta kai bou di DOS, entashon di e resultadonan investigashon partisipativo di dosentenan di grupo dos te "skirbimentu aratorio" na Dienst baar Schoolbestuur

i material pertenesiente. E aktual proyekto di investigashon ta un kontinuashon di e investigashon ku aña pasá a keda hasi bou di alumnonan di grupo dos, pa haña sa te ki grado nan tabata dominá e

abilidatnan motóriko fini.

E proyekto di investigashon a keda hasi dor di tres estudiante di ergotherapie di HAN: Sabine Elsjan, Lieke Pross i Carlijn van Uum. Di parti DOS Floor Wieringen MSc a fungi komo

Odette van Brummen-Girigori, Sabine Elsjan, Carlijn van Uum, Lieke Pross i Floor Wieringen.

dosente práktiko i di UoC dr. Odette van Brummen-Girigori

a fungi komo guia pa e método di investigashon.

Banco de Caribe ta selebrá 25 aña na Sta. Maria

WILLEMSTAD - "For di 1992 ora ku e branch di Banco di Caribe na Sta. Maria a habri su portanan, e klientenan den e área ta akudí diariamente pa nan transakshonnan bankario. Bintisinku aña ta bon motibu pa selebrá. Banco di Caribe ta gradisi tur kliente di área di Sta. Maria i Bándabou pa nan

konfiansa i lealtat na e banko", esaki di akuerdo ku Dito de Kort, Managing Director di Banco di Caribe.

Lo selebrá 25 aniversario di e branch na Sta. Maria durante henter e siman di 23 di yanüari pa 27 di yanüari. Djaluna 23 di yanüari ta invitá klientenan pa

nota ku e promoshonnan aki ta úníkamente bálido na branch di Sta. Maria. "Nos ta invitá tur nos klientenan di Sta. Maria i besindario pa selebrá huntu ku nos. For di awor aki nos ta

ekstendé un invitashon na tur kliente pa dia 23 di yanüari próksimo djòin nos koleganan den selebrashon di 25 aña Banco di Caribe Sta. Maria", asina Dito de Kort a finalisá.

diferente organisashon. Banda di Refineria di Kòrsou (RdK), ku kual e ta negoshando un kontrakt pa modernisashon i upgrading di Refineria Isla i CRU, GZE huntu ku China University of Petroleum na Beijing (CUPB) a hiba kombersashon djaluna 17 di yanüari tambe ku University of Curaçao (UoC) den kuadro di e Work Force Development Organization (WFD). GZE a comprometé su mes pa finalisá un plan pa e desaroyu di un forza laboral pa mas tardá 30 di aprel awor. Sinembargo GZE ya na yanüari aki a entregá e promé konsepto di e plan aki.

temporal (en espera di esun definitivo), lo mester di un forza laboral di 4.000 hende. E tipo di trahadó ku lo bai tin mester ta varia di pipe-fitter, laser i elektrishen te ingeniero i manager. Tur e hendenan aki mester keda prepará kabalmente pa por hasi e trabou rekeri. GZE ta konsiderá ku UoC por hunga un ròl prominente den e WFD aki. Pa e motibu aki GZE a trese representantenan di China University of Petroleum Kòrsou. CUPB ta interesá na yega na un koperashon estrecho i di término largu ku UoC. GZE a laga representantenan di China University of

Petroleum sinta na mesa ku representantenan di UoC pa yega na palabreshonnan konkreto. GZE i CUPB a presentá nan ideanan pa duna forma na e Workforce Development Organization. E meta ta pa duna entrenamentu den 3 área. E promé área ta den

kuadro di ehkushon di e trabounan na Refineria Isla, CRU i Bullenbaal. Aki ta trata di entrenamentu na trahadonan di konstrukshon, inspektor, forman den Health Safety and Environment (HSE), operator i trahadó entrenamentu tékniko. Tambe lo duna entrenamentu

general na empleadonan di Kòrsou den área di manejo, administrashon, banko, hotèl, turismo, konstrukshon i reparashon di barku. I finalmente lo duna entrenamentu tambe riba tereno di kultura i idioma, manera Papiamentu, Chines i otronan.

Resultado investigashon dosentenan di grupo DOS

WILLEMSTAD - Presentashon di e resultadonan di un investigashon partisipativo bou di dosentenan di grupo DOS tokante "skirbimentu preparatorio" na Dienst Openbaar Schoolbestuur (DOS). Esaki a sali for di iniciativa for di koperashon entre University of Curaçao Dr. Moises da Costa Gomez (UoC), Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) i skol Salú ku ta kai bou di DOS. Meta di e investigashon tabata pa

inventarisá e nesidat pa sosten ergoterapútiko riba tereno di skirbimentu preparatorio bou di dosentenan di grupo DOS. Despues riba petishon di e tim di kuido do DOS a traha un map di trabou ku ehersisionan i material pertenesiente. E aktual proyekto di investigashon ta un kontinuashon di e investigashon ku aña pasá a keda hasi bou di alumnonan do grupo DOS pa haña sa ki grado nan tabata dominá e

...Riba foto por mira Odette van Brummen-Girigori, Sabine Elsjan, Carlijn van Uum, Lieke Pross i Floor Wieringen...

abilidatnan motoriko fini. E proyekto di investigashon a keda hasi dor di tres estudiante di ergotherapie di

HAN: Sabine Elsjan, Lieke Pross i Carlijn van Uum. Di parti DOS Floor Wieringen MSc a fungi komo dosente

práktiko i di UoC dr. Odette van Brummen-Girigori a fungi komo guia pa e método di investigashon.

9.11. Bijlage 11: Afsprakenlijst aspirant-onderzoekers

Afsprakenlijst aspirant-onderzoekers

Ondergetekenden stemmen in met de afspraken welke zijn geformuleerd in dit document. De afspraken worden zo goed mogelijk nagestreefd. Sancties wanneer de afspraken niet nageleefd zullen worden, worden in samenspraak met alle ondergetekenden bepaald.

Communicatie

De communicatie tussen de drie aspirant onderzoekers vindt mondeling/face-to-face en door middel van WhatsApp, Google drive en de mail plaats. De verwachting is dat er dezelfde dag nog gereageerd wordt op berichten/vragen. Na 21:00 uur mag hier echter niet meer vanuit gegaan worden. Bij acute problemen kan er face-to-face of telefonisch contact worden gelegd, hierbij geldt dezelfde regel, na 21:00 uur kan er niet vanuit worden gegaan dat de aspirant onderzoekers nog reageren op inhoudelijke vragen.

Afspraken en taken

Voor de taken welke onderling verdeeld worden, worden deadlines opgesteld. Deze deadlines dienen nageleefd te worden. Indien een deadline of andere afspraken niet worden nagekomen, dient hiervoor een gegronde reden te zijn. Dit wordt gezamenlijk beoordeeld door de drie aspirant onderzoekers, evenals de sancties van het niet nakomen van deadlines en afspraken. Bij het vastlopen in een taak, dient men de overige aspirant onderzoekers tijdig op de hoogte te stellen en om hulp te vragen (minimaal 2 dagen voor de deadline). De taken verdelen en het maken van afspraak zullen in samenspraak plaats vinden, alle drie de aspirant onderzoekers dienen met de verdeling van de taken en het maken van de afspraken eens te zijn. De taken en afspraken zullen genoteerd worden in de planning. Bij afwezigheid wordt verwacht dat deze betreffende persoon zelf de besproken informatie achterhaald bij de overige aspirant onderzoekers en zijn haar taken nagaat in de planning. Afwezigheid en later komen bij een bijeenkomst dienen tijdig vermeld te worden met een geldige reden. Iedere aspirant onderzoeker houdt zelf een logboek bij met hierin 'wie', 'wat', 'wanneer' en 'tijd'. De logboeken worden aan het eind van het project door iedere aspirant onderzoeker ondertekend.

Inzet en houding

Er wordt verwacht dat alle drie de aspirant onderzoekers zich inzetten om het praktijkgericht onderzoek tot een goed einde te brengen. Er is ruimte voor feedback, welke op een professionele manier gegeven en ontvangen dient te worden.

Sancties

Sancties worden altijd bepaald in overleg met alle drie de aspirant onderzoekers. De sancties kunnen per geval verschillen. Het staat vast dat er na de eerste niet nakomen van een afspraak/deadline, zonder gegronde reden, een waarschuwing plaats vind. Bij een tweede keer, vind er een gesprek plaats met de drie aspirant onderzoekers en de docentbegeleider (via skype). Indien een derde keer de afspraken en deadlines niet worden nagekomen, zonder gegronde reden, vind uitsluiting van de groep plaats.

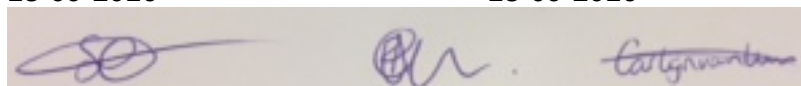
Invulling groepsoverleg

Elke week vind er minimaal één keer een groepsoverleg met evaluatie plaats. Bij ieder overleg wordt de planning en de logboeken bijgehouden. Mobiele telefoons worden niet gebruikt tijdens de groepsoverleggen.

Sabine Elsjan
13-09-2016

Lieke Pross
13-09-2016

Carlijn van Uum
13-09-2016

9.12. Bijlage 12: Afsprakenlijst docentbegeleider

Docentbegeleider: Margot Barry

Aspirant onderzoekers: Sabine Elsjan, Lieke Pross en Carlijn van Uum

De docentbegeleider (Margot Barry) en aspirant onderzoekers (Sabine Elsjan, Lieke Pross en Carlijn van Uum) hebben op 4 oktober 2016 de volgende communicatieafspraken opgesteld:

- De aspirant onderzoekers hebben 16 uur begeleidingstijd. Op 4 oktober 2016 is hiervan 3,5 uur gebruikt.
- Voorafgaand aan een overleg sturen de aspirant onderzoekers een agenda naar de docentbegeleider. De aspirant onderzoekers stellen vragen op die ze beantwoord willen hebben en sturen dit tegelijk op.
- Gemiddeld wordt er eens per twee weken geskyped. Er kan direct een volgende afspraak worden gepland. Wanneer de aspirant onderzoekers geen vragen hebben, en daarmee de afspraak willen laten vervallen, geven zij dit tijdig aan.
- De aspirant onderzoekers geven aan op welke termijn ze feedback willen ontvangen in verband met urgentie.
- De aspirant onderzoekers mogen de skype gesprekken opnemen zodat ze het terug kunnen luisteren. Deze opnames worden uitsluitend gebruikt door de aspirant-onderzoekers. Aan het eind van het onderzoek worden deze vernietigd.

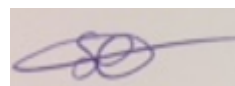
Docentbegeleider

Margot Barry

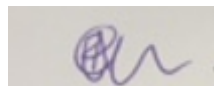

Aspirant onderzoekers

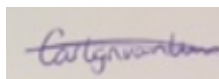
Sabine Elsjan

Lieke Pross

Carlijn van Uum

9.13. Bijlage 13: Feedback opdrachtgever

Inleiding

Bij de afronding van het project dat door de aspirant adviseurs/ onderzoekers van één van de paramedische opleidingen van de HAN is uitgevoerd, wordt aan u als opdrachtgever onderstaande vragenlijst voorgelegd met het verzoek deze in te vullen en te retourneren aan de aspirant adviseurs/onderzoekers. De aspirant adviseurs/onderzoekers zullen dit formulier opnemen in hun portfolio en het telt mee in de beoordeling. Daarom is het belangrijk dat de student op tijd dit ingevulde formulier van u ontvangt. Het invullen van deze vragenlijst neemt ongeveer 10 minuten in beslag. U kunt een score aangeven tussen 1-5, waarbij 1 zeer ontevreden/ onvoldoende (--) betekent, en 5 zeer tevreden/ goed (++). Bij elke vraag is er mogelijkheid tot toelichting.

Alvast hartelijk dank voor het invullen en retourneren van de vragenlijst!

Vraag	1 --	2 -	3 +/-	4 +	5 ++	Toelichting
<i>Samenwerking / professioneel handelen</i>						
Bent u tevreden over de communicatie tijdens het project tussen u en de aspirant adviseurs/onderzoekers?				✓		Studenten waren goed bereikbaar, stelde duidelijke vragen. Goed contact via mail, telefonisch en wekelijkse afspraken.
Is het proces verlopen volgens de afspraken die aan het begin van het project zijn gemaakt? (project start-up/startnotitie)				✓		Afspraken: wekelijkse meeting, wekelijkse update via mail. Studenten hebben zich hier erg goed aan gehouden. De geschreven planning liep iets uit, maar hier hebben studenten goed op geanticipeerd.
Hebben de aspirant adviseurs/ onderzoekers naar uw mening zorgvuldig en integer gewerkt?				✓		Studenten hebben heel erg hard hun best gedaan op een juiste manier toenadering te zoeken bij betrokken docenten en directie. Het uitgangspunt wat zij hadden was; jullie zijn de deskundigen, dus we hebben jullie nodig.
Hebben de aspirant adviseurs/ onderzoekers een proactieve en/of ondernemende houding laten zien?					✓	Zeer actief en zeer flexibel. Cultuur en werkstijl op Curaçao is anders dan in Nederland. Hier krijgen de meeste studenten mee te maken en ervaren enige tegenslag in het maken/nakomen van afspraken. Studenten zijn zeer flexibel geweest in het aanpassen van hun

						benaderingswijze.
Hebben de aspirant adviseurs/onderzoekers naar uw mening rekening gehouden met de Curaçaose cultuur?					✓	Zie bovenstaand. Studenten zijn snel van benaderingswijze veranderd toen bleek dat mail/telefonisch contact minder resultaat opleverde. Studenten zijn al snel langs gegaan op de scholen om te spreken met directies om op deze manier ingang te krijgen.
Kwaliteit						
Bent u tevreden over de kwaliteit van het eindresultaat?					✓	Erg tevreden! Een product dat de docenten in praktijk gemakkelijk in kunnen zetten op een leuke manier.
Bent u tevreden over de kwaliteit van de overdracht van het eindresultaat?					✓	
Hoe vindt u het kennis- en vaardighedenniveau van de studenten die het project hebben uitgevoerd?					✓	Studenten hebben laten zien dat zij met de vraag van docenten/directie op zowel theoretisch en ergotherapeutisch als praktisch gebied een juiste benadering weten te vinden.
Is er een groot verschil tussen de door u verwachte en de daadwerkelijk bestede begeleidingstijd voor dit project? Zo ja, heeft dit een relatie met verwachte kwaliteit of mate van zelfstandig handelen? Graag toelichten.	Ja		Nee ✓			Studenten waren erg zelfstandig
Vraag	1 --	2 -	3 +/-	4 +	5 ++	Toelichting
Toepasbaarheid/ praktijkgerichtheid						
Is het eindproduct en/of zijn de aanbevelingen in het eindproduct acceptabel binnen de (uw) praktijk?				✓		Studenten hebben hun best gedaan om te zorgen dat dit eindproduct regelmatig in te zetten is in de klas. Een uitdaging is om het onderwerp levend te houden binnen de scholen.
Zijn eventuele aanbevelingen realiseerbaar voor u als opdrachtgever?			✓	✓		Zie boven.
Levert het eindproduct een meerwaarde voor uw (beroeps)praktijk?				✓		Het product heeft zeker meerwaarde geleverd. Niet alleen de informatiemap en de productendoos zelf, maar het heeft ook inspiratie

						gegeven aan docenten dat zij met weinig middelen zeer veel kunnen waarmaken.
Wat is uw eindoordeel over het verloop en het eindresultaat van het project?					✓	Heel goed. Studenten heb hard gewerkt om zich aan alle deadlines te houden. Hebben heel zelfstandig gewerkt.
Sluit het eindproduct naar uw mening aan bij de wensen en behoeften van de leerkrachten?					✓	Heel erg goed! Door participatief onderzoek te verrichten hebben zij heel goed kunnen inspelen op de vraag van docenten. Participatief onderzoek is op Curacao niet altijd even gemakkelijk omdat -je moeilijk verschillende docenten van verschillende scholen bij elkaar krijgt -er niet altijd even veel input komt van betrokkenen
Wilt u nog andere opmerkingen maken? Hier kunt u bijvoorbeeld bijzonderheden vermelden die zijn gebeurd of kwaliteiten beschrijven van de afzonderlijke aspirant adviseurs/ onderzoekers.	Bijzonder tevreden met de inzet en creativiteit waarmee Lieke, Carlijn en Sabine te werk zijn gegaan. Hun werkstijl was onderzoekend, creatief en vraaggericht.					

Nogmaals hartelijk dank voor het invullen en retourneren en we hopen u in de toekomst weer te mogen begroeten als opdrachtgever!

Jaap Brunnekeef en Vanessa Hollaar (IPS algemeen)
 Ton Satink en Lobke Havens (ergotherapie)
 Joost de Beer en Antje Orgassa (logopedie)
 Wim van Lankveld en Niki Stolwijk (fysiotherapie)
 Susanne Leij- Halfwerk (voeding en diëtetiek)

 Floor van Wieringen
 Orthopedagoog
 Dienst Openbare Scholen

9.14. Bijlage 14: Feedback begeleider UoC

Feedbackformulier voor de opdrachtgever

INLEIDING

Bij de afronding van het project dat door de aspirant adviseurs/ onderzoekers van één van de paramedische opleidingen van de HAN is uitgevoerd, wordt aan u als opdrachtgever onderstaande vragenlijst voorgelegd met het verzoek deze in te vullen en te retourneren aan de aspirant adviseurs/onderzoekers. De aspirant adviseurs/onderzoekers zullen dit formulier opnemen in hun portfolio en het telt mee in de beoordeling. Daarom is het belangrijk dat de student op tijd dit ingevulde formulier van u ontvangt. Het invullen van deze vragenlijst neemt ongeveer 10 minuten in beslag. U kunt een score aangeven tussen 1-5, waarbij 1 zeer ontevreden/ onvoldoende (--) betekent, en 5 zeer tevreden/ goed (++). Bij elke vraag is er mogelijkheid tot toelichting.

Alvast hartelijk dank voor het invullen en retourneren van de vragenlijst!

Vraag	1 --	2 -	3 +/-	4 +	5 ++	Toelichting
Samenwerking / professioneel handelen						
Bent u tevreden over de communicatie tijdens het project tussen u en de aspirant adviseurs/onderzoekers?					X	
Is het proces verlopen volgens de afspraken die aan het begin van het project zijn gemaakt? (project start-up/startnotitie)					X	
Hebben de aspirant adviseurs/ onderzoekers naar uw mening zorgvuldig en integer gewerkt?					X	
Hebben de aspirant adviseurs/ onderzoekers een proactieve en/of ondernemende houding laten zien?					X	Zeer proactieve en oplossings gerichte houding
Hebben de aspirant adviseurs/onderzoekers naar uw mening rekening gehouden met de Curaçaose cultuur?					X	
Kwaliteit						
Bent u tevreden over de kwaliteit van het eindresultaat?					X	Zeer tevreden. Het eind resultaat is boven verwachting
Bent u tevreden over de kwaliteit van de overdracht van het eindresultaat?					X	Zeer tevreden.
Hoe vindt u het kennis- en vaardigheidsniveau van de studenten die het project hebben uitgevoerd?					X	

Is er een groot verschil tussen de door u verwachte en de daadwerkelijk bestede begeleidingstijd voor dit project? Zo ja, heeft dit een relatie met verwachte kwaliteit of mate van zelfstandig handelen? Graag toelichten.	Ja		Nee X			
Vraag	1 --	2 -	3 +/-	4 +	5 ++	Toelichting
Toepasbaarheid/ praktijkgerichtheid						
Is het eindproduct en/of zijn de aanbevelingen in het eindproduct acceptabel binnen de (uw) praktijk?					X	Vooral lemaakte werkmay met felpmpje es bij
Zijn eventuele aanbevelingen realiseerbaar voor u als opdrachtgever?					nvt	zals ik kom inschatten wel voor DOS
Levert het eindproduct een meerwaarde voor uw (beroeps)praktijk?					nvt	Zelen voor de leerkrachten. Het is zeer praktisch
Wat is uw eindoordeel over het verloop en het eindresultaat van het project?					X	
Sluit het eindproduct naar uw mening aan bij de wensen en behoeften van de leerkrachten?					X	
Wilt u nog andere opmerkingen maken? Hier kunt u bijvoorbeeld bijzonderheden vermelden die zijn gebeurd of kwaliteiten beschrijven van de afzonderlijke aspirant adviseurs/ onderzoekers.	Samen werking is zeer fijn verlopen. Het zijn zeer gediiscipli neerde, gemotiveerde en enthousiaste studenten.					

Nogmaals hartelijk dank voor het invullen en retourneren en we hopen u in de toekomst weer te mogen begroeten als opdrachtgever!

Jaap Brunnekeef en Vanessa Hollaar (IPS algemeen)
Ton Satink en Lobke Havens (ergotherapie)
Joost de Beer en Antje Orgassa (logopedie)
Wim van Lankveld en Niki Stolwijk (fysiotherapie)
Susanne Leij- Halfwerk (voeding en diëtetiek)

Research Centre UoC
dr. Odette v Baumen

10-1-2017